

KÖNYV KÖNYVTÁR KÖNYVTÁROS

KITÜNTETÉSEK

A Francia Köztársaság Kormánya nevében
a Francia Köztársaság magyarországi nagykövete
2004. április 13-án
a *Művészetek és az Irodalom Érdemrendjének Lovagi
fokozatát* adta át
MONOK ISTVÁNNAK,
az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatójának.

Mádl Ferenc köztársasági elnök megbízásából
Hiller István kulturális miniszter
a *Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztje*
kitüntetést adta át
Gaál Sándornak,
a Tiszafüredi Városi Könyvtár igazgatójának,
Környey Lászlónénak,
a miskolci II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár
igazgatójának,

A *Magyar Köztársaság Ezüst Érdemkeresztje*
kitüntetést kapta
Heltmanné Mudri Zsuzsanna,
a budapesti Öveges József Gyakorló Szakközépiskola
és Pedagógiai Szakszolgálat könyvtáros-tanára.

Szabolcsi Bence-díjat kapott
Eckhardt Mária zenetörténész,
az Országos Széchényi Könyvtár kórusának vezető
karnagya

Kitüntetett kollégáinknak szívből gratulálunk!

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

---

13. évfolyam 5. szám

2004. május

Tartalom

Könyvtárpolitika

- Bartos Éva:** Küszöbön a magyar könyvtárosképzés átalakulása 3
Redl Károly: Beszámoló az Országos Könyvtári Kuratórium tevékenységéről, 2000–2003 8

Fórum

- Sztyehlikné Tóth Tünde:** Az állományapasztás tapasztalatai a pápai Jókai Mór Városi Könyvtárban 16

Műhelykérdések

- Gerő Gyula:** A helyi információtól a könyvtártörténet-írásig 20
Tóth Máté: Könyvtár és információ multikulturális társadalmakban 28
(BÉ): Fiatal romák könyvtára a Gandhi Gimnáziumban 34
Koltay Tibor: A könyvtáros és az információs írástudás 37
Tapolcai Ágnes: A Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) „vakbarát” felülete 40

Konferenciák

- Mezey László Miklós:** Közkönyvtár a közösség szolgálatában 46

Extra Hungariam

- Czellár Judit:** Genfi Magyar Könyvtár – múlt, jelen, jövő 49

Perszonália

- Babiczky Béla (1919–2004) 52
Roboz Péter (1934–2004) 53

Könyv

- Magyar fürdőalmanach 56

From the contents

Éva Bartos: Transformation of library education on Hungary (3);
Károly Redl: Report on the activities of the National Library Board in the period 2000–2003 (8);
Gyula Gerő: From local information to recording library history (20)

Cikkeink szerzői

Bartos Éva, a Könyvtári Intézet osztályvezetője; *Czellár Judit*, a Genfi Magyar Könyvtár munkatársa; *Gerő Gyula*, ny. főszerkesztő; *Koltay Tibor*, a Szent István Egyetem Jászberényi Főiskolai Kar oktatója; *Mezey László Miklós*, a 3K szerkesztője; *Redl Károly*, az Országgyűlési Könyvtár tájékoztatási igazgatója; *Sztyehlikné Tóth Tünde*, a pápai Jókai Mór Városi Könyvtár munkatársa; *Tapolcai Ágnes*, informatikus; *Tóth Máté*, a Könyvtári Intézet munkatársa

Szerkesztőbizottság:

Bartos Éva (elnök)

**Biczák Péter, Borostyániné Rákóczi Mária, Győri Erzsébet,
Kenyéri Kornélia, Poprády Géza**

Szerkesztik:

Mezey László Miklós, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791; E-mail: 3k@oszk.hu; Internet: www.ki.oszk.hu/3k

Közreadja: az Informatikai és Könyvtári Szövetség, a Könyvtári Intézet, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Felelős kiadó: **Dippold Péter**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Korpás István**

Nyomta az AKAPRINT Nyomdaipari Kft., Budapest

Felelős vezető: **Freier László**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram

Terjeszti a Könyvtári Intézet
Előfizetési díj 1 évre 4200 forint. Egy szám ára 350 forint
HU-ISSN 1216-6804

Küszöbön a magyar könyvtárosképzés átalakulása

A múlt év őszén vált széles körben ismertté a magyar felsőoktatás modernizációját, az Európai Felsőoktatási Térséghez történő csatlakozását célzó felsőoktatás-fejlesztési koncepció (CSEFT). A rendszerváltás óta eltelt időszakban folyamatos, lassú átalakulásban lévő magyar felsőoktatás számára ez most valóban „sokkoló” erejű változást hoz, hiszen a képzési szerkezetet, az állami irányítási rendszert, a finanszírozás rendszerét, valamint az intézményrendszer egészét is át kívánja alakítani, és mindezt igen rövid idő alatt.

Néhány adat a magyar felsőoktatás jellemzésére az utóbbi évekből: 2001-ben 149 ezren, 2002-ben 165 ezren jelentkeztek felsőoktatási intézménybe. 1998 és 2002 között több mint 30 százalékkal növekedett a hallgatói létszám. 1990 és 2002 között a felsőoktatásban tanulók létszáma 101 ezer főről 382 ezer főre, vagyis közel négyszeresére emelkedett. (1980 és 1990 között ugyanez a létszám mindössze 1 százalékkal nőtt.) 1990 és 2002 között az oktatók száma 16 319 főről 23 151 főre, azaz 42 százalékkal emelkedett. Ez a hallgatói létszámra vetítve azt jelenti, hogy az egy oktatóra jutó hallgatók száma 6,2 főről 16,5 főre növekedett. A költségtérítéses hallgatók ma az összlétszám felét teszik ki.

A magyar felsőoktatás alapvetően duális szerkezetű, az elkülönült főiskolai és egyetemi szintű képzés részaránya a nappali tagozatosok esetében 50-50%. Minden egyetemünkön működik doktori iskola, a doktoranduszok száma mintegy 7500 fő, az összehallgatói létszám 2 százaléka. Erőteljesen megnőtt az esti és a levelező, illetve a távoktatásban résztvevő hallgatók aránya: e három tagozaton tanulók az 1990/91-es tanévben a hallgatói összlétszám 28 százalékát, míg a 2001-ben felvettek 47 százalékát tették ki.

A társadalmi-politikai-gazdasági változások hatására a felsőoktatás is igyekezett megadni a maga válaszait. Az 1993. évi alapvető fontosságú felsőoktatási törvényt követően 1996-ban gyakorlatilag új törvény született, amely az akkor defenzív helyzetben lévő felsőoktatás számára megkísérelte megteremteni a rugalmasabb, hatékonyabb működés, fejlődés jogszabályi alapjait. 1998-ban a világbanki kölcsön aláírásával pénzügyi vonatkozásban is támogatást kapott a reform, a szakmai, jogi és pénzügyi oldalról egyaránt előkészített, négy évre tervezett program egyes elemei meg is valósultak (intézményi integrációk, diákhitelrendszer, hallgatói létszámnövekedés).

Az intézményi integráció eredményeként 2003 májusában 18 állami egyetem és 12 állami főiskola működött, a nem állami felsőoktatási intézmények körét pedig 5 egyházi egyetem és 21 egyházi főiskola, 1 közalapítványi egyetem, valamint 9 alapítványi főiskola alkotja. A felsőoktatási intézmények számára kötelezően előírt stratégiakészítés lehetővé tette, hogy komplex módon megfogalmazzák fejlesztési célkitűzéseiket, azok elérésének módját.

A felsőoktatás egyik legjelentősebb minőségpolitikai lépése a Magyar Akkreditációs Bizottság (MAB) létrehozása volt. A MAB működéséről és az akkreditációs eljárás alapvető szabályairól szóló kormányrendelet szabályozta a felsőoktatásban a program- (alapképzési szak, szakirányú továbbképzési, felsőfokú szakképzés, doktori program) és az intézményi akkreditációs tevékenységet. Valamennyi felsőoktatási intézmény számára kötelező előírás lett az intézmény minden tevékenységi területére kiterjedő minőségbiztosítási, fejlesztési rendszer bevezetése.

A hallgatói mobilitás és a tanszabadság kiteljesítésének eszközeként a '90-es évek végére megteremtődtek a kreditrendszerre való áttérés jogszabályi alapjai és a bevezetés formális feltételei.

Az új felsőoktatás-fejlesztési koncepció (CSEFT) – mérlegre téve a magyar felsőoktatás erősségeit és gyengeségeit, számolva a lehetőségekkel és a veszélyekkel – kimondja, hogy a tervezett képzési reform csak akkor lehet sikeres, ha egyidejűleg az egész rendszer működésére kiterjed, átgondolja az állami szerepvállalást, a közpénzből megvalósítandó feladatok elláthatóságát, a tömegképzés és elitképzés igényeinek egyszerre történő megfelelést, új finanszírozási metodológiát alakít ki, s újfajta finanszírozási forrásokat von be.

Noha az egész rendszer átalakításának szükségességéről van szó, a viták nagyjából az új képzési szerkezet körül zajlanak. A koncepcióban *akadémiai reform*nak nevezett átalakítás mindenekelőtt a képzés lineáris (ciklusossá) tételét jelenti. A jelenlegi duális képzési struktúrát felváltó lineáris képzés egymásra épülő ciklusokból áll.

Az első képzési ciklus (alapképzés, „BA” ciklus) általában hároméves (hat szemeszter, 180 kredit) képzés. A képzés végén felsőoktatási alapfokozatot (bachelor) lehet szerezni.

Erre épül a második képzési ciklus (mesterképzés, „MA” ciklus), amely általában kétéves (négy szemeszter, 120 kredit). A képzés végén mesterfokozatot lehet szerezni (master).

A harmadik képzési ciklus a doktori képzés, („PhD” ciklus), amely általában hároméves (hat szemeszter, 180 kredit) képzés, mely tudományos (művészeti) doktori fokozat (PhD/DLA) megszerzésére készít fel. A hármas képzési ciklus mellett számos kiegészítő, továbbképző, specializáló rövid idejű program is megjelenik, ezek a pár napos intenzív tréningektől az egy-két szemeszteres programokig széles skálán mozognak.

Új vonás, hogy a felsőoktatásban is jelen lesz a felsőfokú (emeltszintű) szakképzés (FSZ), amely célzottan készít fel valamely szakképzettség megszerzésére. Ez kétéves (négy szemeszter, 120 kredit) képzés, elsősorban a szakmai ismeretek és készségek átadására koncentrál.

A képzés időbeli és tartalmi egymásra épülését biztosító, vertikális szerkezetnek létrehozásával együtt a képzések horizontális szerkezetét is szükséges módosítani a jelenlegi túlszakosodott, elaprózott szakstruktúra leegyszerűsítése, átjárhatóvá tétele érdekében. Az első ciklusban (alapképzés) mindössze 12–15 nagy *képzési területen* indulna meg a képzés, mely egy általános műveltséget adó szakasz után, a szakmai, módszertani és társadalmi kompetenciák, a transzferábilis tudás megszerzésére kb. 60-80 *képzési ágra* bomlik. A horizontálisan és vertikálisan is tagolt új rendszerben a minden irányú átjárhatóság lehetsége megteremtődik.

A képzési szerkezet átalakításával együtt szükséges a beiskolázási rendszert, a belépés feltételeit is átalakítani, valamint a képesítési kereteknek (ma: képesítési követelményeknek) egy teljesen új rendszerét létrehozni. Ezenkívül az egyes ciklusokra és ciklusonként a képzési ágakra ki kell dolgozni a magyar felsőoktatás szakmai kataszterét (szakképzettségek katasztere), amely tartalmazza a megszerzhető szakképzettségek megnevezését. További célkitűzés, hogy a felsőoktatási intézményekben akkumulációs intézményi kreditrendszer szolgáljon az oktatásszervezés és a tanulmánytervezés adminisztratív eszközként. Szükséges egy új minőségbiztosítási rendszer kidolgozása, valamint az akadémiai reform elválaszthatatlan részeként biztosítani kell a kutatási tevékenységek fejlesztését is, annak személyi és szervezeti vonatkozásaival együtt.

Hogyan hat a felsőoktatás fejlesztése a könyvtárosképzésre?

Néhány adat a magyarországi könyvtárosképzésről. Jelenleg 12 könyvtárosképzési hely van: három egyetem (Budapest, Debrecen, Szeged), öt főiskola (Budapest, Eger, Nyíregyháza, Szeged, Szombathely) és négy tanítóképző (Baja, Debrecen, Jászberény, Kaposvár). A szak gondozása a képzőintézmények többségében a bölcsészet- vagy társadalomtudományi karhoz tartozik, de találunk a természettudományi vagy gazdaságtudományi karhoz tartozót is. A képzőhelyek túlnyomó többségénél az oktatásért felelős tanszék neve magában foglalja a „könyvtár-informatikai” vagy „információtudományi” jelzőt. A képzőhelyeken összesen több mint négyezer hallgató tanul, ebből 2000 a nappali képzésben. Az évente végző hallgatók száma kb. 350 fő. A hallgatói létszamarányokat tekintve a könyvtárosképzés kifejezetten a nagy szakok közé tartozik (a bölcsészettudományi képzésben a magyar, a történelem, az angol és a német szakos képzés után következik). Még ez a nagyarányú képzés sem fedi le teljes mértékben a szakmberszükségletet, ha arra gondolunk, hogy jelenleg Magyarországon a könyvtárak száma meghaladja a 3500-at, de a nyilvános könyvtárak száma is több mint kétezer. A magyar könyvtárakban mintegy 9500 fő dolgozik könyvtáros munkakörben, közülük évente átlagosan 400 fő megy nyugdíjba vagy hagyja el a pályát, azaz több, mint az évente végző hallgatók száma. Figyelembe veendő tény az is, hogy a főiskolákon és egyetemeken végzett (informatikus) könyvtáros szakemberek nemcsak könyvtárakban, hanem egyéb, információszolgáltatást vagy tartalomszolgáltatást végző intézményekben, részlegekben, továbbá könyvkiadóknál, a média intézményeiben is elhelyezkednek.

A magyar felsőoktatásra váró strukturális és tartalmi változásban szakmánk alapvető érdeke, hogy az önálló felsőfokú könyvtárosképzés a jövőben is megmaradjon. Erre feltétlenül szükség van, több okból is:

- Az Európai Unióhoz történő csatlakozással közelebb kerülünk az információs technológiában előttünk járó országokhoz, az információörögzítés és -közvetítés gyors ütemű fejlődése megköveteli a könyvtárak és más információszolgáltató intézmények, központok fejlesztését. Mivel a könyvtár a tudásalapú társadalom alapintézménye, ezt a funkciót és feladatot csak magasan kvalifikált, speciális szakképzésben részesült szakemberek alkalmazásával tudja ellátni;
- az 1997. évi CXL. törvény kimondja, hogy könyvtáros csak felsőfokú szakmai végzettséggel rendelkező (azaz diplomás) személy lehet;

- az alapképzés hiányában a szakmai elkötelezettség nem alakulhat ki, illetve a mesterszintre való jelentkezés a legtöbb esetben a maradványelv alapján történne, a kontraszelekció érvényesülne;
- szükség van arra is, hogy a kellő felkészültséggel bíró és a kutatómunkára hajlamos könyvtári szakemberek tudományos fokozatot (PhD) is szerezhessenek, ennek viszont feltétele a mesterszint megélése az egyetemi képzésben.

A felsőoktatásnak a *bolognai folyamatban* bekövetkező átszervezése során direkt bemenetű három ciklusos könyvtárosképzésre van szükség, ezt a képzőintézmények és a társadalom igényei egyaránt alátámasztják, a könyvtáros szakma, valamint a könyvtári terület érdekképviseletai egységesen szükségesnek tartják.

Ennek leszögezése után ejtsünk néhány szót a felmerülő problémákról, a döntésre váró szakmai kérdésekről.

Az ideálisnak mondott, direkt bemenetű, önálló, háromciklusos könyvtárosképzéssel összefüggésben is lényeges kérdés, *a képzési szerkezetben való elhelyezkedése*, azaz, hogy melyik képzési területhez, melyik képzési ághoz fog tartozni. (Korábban említettük, hogy jelenleg is különböző a gyakorlat ebből a szempontból.) Az új koncepció körüli vitákban a két legjellemzőbb vélekedés: vagy a „bölcészettudományi” képzési területen, a „magyar” képzési ágon belül, informatikus könyvtárosként, vagy az „informatika” képzési területen, az „informatika” képzési ágon belül, könyvtári informatikus alapszakként. Mivel a jelenleg érvényben lévő kormányrendelet [129/2001. (VII. 31.)] szerint a könyvtárosképzés a „bölcészettudományi és egyes társadalomtudományi...” szakok közé tartozik, lehetséges lenne a jövőben egy „társadalomtudományi” képzési területhez tartozó, „Könyvtár- és információtudomány”-nak nevezett ágon belüli alapszakos elhelyezkedése is.

A könyvtárosképzés helyének meghatározásához kapcsolódik *az alapszak elnevezése* is. A jelenleg még érvényes 2001-es kormányrendelet révén „informatikus könyvtáros”-sá „avanzsált” főiskolai és egyetemi szak elnevezésének jogosságát, illetve szükségességét ma is sokan vitatják a szakmában (éppen a közelmúltban a Katalisten polemizáltak erről többen). Elképzelhető a jövőben az alapképzésben egyszerűen „könyvtáros”-nak nevezni a szakot és vele együtt a végzettséget, és csak a mesterszinten „informatikus könyvtáros”-nak titulálni (utalva ezzel már egy esetleges specializálódásra is, mint ahogyan ez a 2002/2003-as tanévet megelőzően volt). Ebben az esetben az informatikus-könyvtároson kívül más elnevezések is használhatók lennének, a szakmai specializációnak megfelelően (pl. régi könyves könyvtáros, gyerekkönyvtáros, zenei könyvtáros stb.), esetleg az intézménytípushoz kapcsolódó specializációnak megfelelően (köz-könyvtáros, szakkönyvtáros, iskolai könyvtáros stb.).

További lényeges kérdés az egymásra épülő ciklusokban való „közlekedés”, *az átjárhatóság*. Talán mondanom sem kell, hogy itt nem forgalomirányítás-technikai kérdésekre gondolunk... Persze, evidencia, hogy a könyvtáros alapszaktól könyvtáros mesterszintre, majd könyvtáros doktori szintre lehessen lépni. De mi lesz a helyzet azokkal, akik a könyvtáros alapszak után nem könyvtáros mesterképzést választanak? Mire jogosítja fel ez őket az elhelyezkedéskor? Vagy a másik

oldalról szemlélve a kérdést, milyen más alapszakokból lehessen majd könyvtáros mesterképzésbe átlépni, s mi lesz annak a kimenete. Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolásához megint csak azt kell mérlegelni, milyen tudású, kompetenciájú szakembereket igényelnek a különböző intézmények, az egyes munkakörök!

Az igazi nagy kérdés az egyes képzési szintekhez rendelt *ismeretek körének*, az ismeretek alkalmazási szintjének, a megkívánt szakmai attitűdöknek és magatartásnak a pontos megfogalmazása. Már ma is létezik egy kikristályosodottnak mondható tantárgycsoport-leírás, mely a párhuzamosan folyó főiskolai és egyetemi képzést meghatározza, amely mind a hagyományokat, mind az új informatikai trendeket igyekszik figyelembe venni. De vajon az egymásra épülő rendszerben majd milyen ismeretanyagot, kompetenciát, attitűdöt kell elsajátítania annak a hallgatónak, aki csak könyvtáros alapszakot (BA) végez és milyet annak, aki csak a mesterszinten (MA) találkozik először könyvtári ismeretekkel, mert előtte más alapszakon folytatott tanulmányokat? Vagy hogyan lehet majd elkerülni, hogy a könyvtáros alapszakra érkező hallgató számára ne ismétlődjenek az ismeretek, ha könyvtáros mesterszinten tanul tovább? A megállapított kreditpontszámra hogyan fér bele általános és speciális ismeretanyag és melyikből mennyi a különböző szinteken? A képzés tartalmának meghatározásához ugyancsak a majdani működési területek igényeiből kell kiindulnia, a képzési „kimeneteknek” szinkronban kell lenniük a gyakorlattal, a munkaköri leírásokkal, a besorolással, az előmeneteli lehetőségekkel.

Megoldásra vár a *felsőfokú szakképzés szintjének* (FSZ) esetleges beiktatása is, mely a jelenlegi képzési rendszerben nem kapcsolódik a felsőoktatáshoz. „Diploma alatti” szakképzés csak középfokon, az iskolarendszeren kívül folyik, ez az ún. OKJ-s könyvtárosasszisztens képzés. A középfokú szakképzést folytató intézmények szakmai műhelye kidolgozta a felsőfokú (emeltszintű) szakképzés, az ún. segédkönyvtáros képzés vizsga- és követelményrendszerét is, hogy a könyvtárosasszisztens végzettségűek számára – akik nem kívánnak diplomát szerezni – továbbképzési, előrelépési lehetőséget biztosítson. A jelenleg érvényes koncepció szerint ez a szakképzési forma nem kínál átjárást a felsőoktatásba.

Most csak néhány kérdést említettünk a kidolgozandó feladatok közül. Nem tudjuk, mennyi idő áll rendelkezésünkre, ellentmondásosak az információk a bevezetés időpontját, az egyéb, addig feltétlenül elvégzendő feladatok ütemezését illetően. A Nemzeti Bologna Bizottság (NBB) is csak 2002 novemberében alakult meg, a szakterületi szakbizottságok folyamatosan dolgoznak a képzési szerkezet, a képesítési keretek kialakításán. Készül az új felsőoktatási törvény (feltehetően nyárra el is fogadják), amely már előre, de a várható változásokkal összhangban kívánja szabályozni az egyes kérdéseket. Sokáig nem halasztható tehát a magyar könyvtárosképzés jövőjére vonatkozó elképzelések átfogó kidolgozása.

De nincs is mire várunk! Drámai hatású volt egy 2003. novemberi tanácskozáson az Oktatási Minisztériumot képviselő főosztályvezető megnyilatkozása, aki sürgette a könyvtárosképző intézményeket, ébredjenek fel végre Csipkerózsika-álmukból.

A könyvtárosképzés jövőjéről szóló, konszenzuson alapuló döntések meghozatalát nehezíti az a tény, hogy a szakma és képzőhelyek nem folytatnak érdemi párbeszédet. Pedig a felsőoktatási törvény, a közalkalmazotti törvény, a kapcsolódó képesítési rendeletek, a könyvtári „alaptörvény”, a fentebb már említett 129/2001.

számú kormányrendelet stb. életbelépése óta halmozódnak a megválaszolatlan kérdések. Egyfelől a felsőoktatási intézmények hangsúlyozott autonómiája, a más tárcá irányítása alá tartozás ténye, másfelől pedig a könyvtáros szakma „piacosodásának”, közgazdasági szemléletének hiánya valahogy nem kényszerítette még ki az egymásra utaltság tudomásul vételét. Időről időre a szakma részéről megfogalmazódik némi kritika, elégedetlenség, legalább mint problémafelvetés, de ezek általában visszhangtalanok maradnak. Ugyanakkor a szakma oldaláról sem született meg az az egzakt elvárásrendszer, mely a könyvtárak igényeit foglalja össze a végzett hallgatók felkészültségére (ismeretanyagára, műveltségére, készségeire, attitűdjére) vonatkozóan.

A Könyvtári Intézet feladata és szándéka is a közvetítőszerep vállalása, de lehetőségei csak arra elegendőek, hogy „összehozza” a feleket, ösztönözze a termékeny szakmai viták kialakulását, és koordinálja a két oldal szakmai igényeit.

A cikk írója most egy virtuális kerekasztal-beszélgetés moderátoraként próbálta meg a könyvtárosképzés jövőjére vonatkozó, az utóbbi időben – szóban, írásban, interneten – keletkezett véleményeket „megszóllatni”, és ezzel egy valóságos eszmecsere és közös munka elindítására biztatni az érintetteket.

Bartos Éva

Beszámoló az Országos Könyvtári Kuratórium tevékenységéről, 2000–2003

Az Országos Könyvtári Kuratórium létrejöttének előzményei

Az Országos Könyvtári Kuratórium működése első négy éves periódusának vizsgálatakor helyesen járunk el, ha röviden felidézzük a testület létrejöttének célját és az azt megvalósító jogszabályi keretek kialakításának, valamint az első ülésnek a tapasztalatait.

Az Országos Könyvtári Kuratóriumot (OKK) az 1997. évi CXL. „könyvtári törvény” hívta életre. A törvény két paragrafusa is tartalmaz a testületre vonatkozó rendelkezéseket. A jogszabály 62. §-a így rendelkezik:

„Az Országos Széchényi Könyvtár és a Könyvtári Intézet irányításában közreműködik az Országos Könyvtári Kuratórium.” A 100. § szerint: „Felhatalmazást kap a Kormány, hogy a törvény végrehajtásaként rendeletben szabályozza az Országos Könyvtári Kuratórium jogállását, összetételét, működését.”

Azzal, hogy a kormány magához vonta az OKK jogállásának, összetételének és működési rendjének szabályozását, kifejezte a megvalósítandó cél fontosságát.

Röviden összefoglalva: a kuratórium célja magas szintű társadalmi kontroll biztosítása a könyvtárügyben stratégiai fontosságú két intézmény, az OSZK és a KI tevékenységének irányításában.

Az OKK stratégiai céljai és azok megvalósulásának lépései

1. stratégiai cél: *Megismerni az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményét, működésének gyakorlatát, szervezetét, informatikai állapotát, finanszírozási helyzetét, szakmai törekvéseit, a fenntartó elvárásait.*

Az OKK tájékoztatókat hallgatott meg az OSZK és a Könyvtári Intézet (KI) vezetői részéről. Először Monok István az OSZK főigazgatója tájékoztatta a testületet. Részletesen elemezte az OSZK helyzetét, majd ismertette az eredményeket:

- Az OSZK-nak 2000 januárjától már nincsenek adósságai.
- A szervezeti struktúra átalakítása megtörtént. A létszámcsoökkentést követte a szervezet racionalizálása.
- Felszámolták az olyan külső raktárakat, amelyekben nem használt, elfekvő könyvanyagot őriztek.
- A nemzeti könyvtári alapfeladatok ellátásában nem keletkezett hiány.
- A Magyar Elektronikus Könyvtár a nemzeti könyvtár részeként működik.
- A nemzeti kulturális örökség digitalizálási folyamatában több programot beindítottak.
- A könyvtár tudományos műhelyként is megfelelő színvonalon és eredményességgel működik.
- A hazai és nemzetközi könyvtári és tudományos intézményi hálózatok tagjaival bővültek a kapcsolatok. Külön jelentősége van a Kárpát-medence könyvtáraival való szoros együttműködés kialakításának.

Természetesen az értékelő beszámoló részletesen tartalmazta az OSZK működésével kapcsolatos gondokat is, amelyek közül a főbb elemek a következők voltak:

- Az új mélyraktár építésének felfüggesztése.
- Az épület tetőszerkezetének garanciája lejárt, felújítása sürgős feladat.
- Az épület homlokzata erősen leromlott, felújítása szükséges.
- Az integrált könyvtári rendszer (AMICUS) üzemeltetése egyszeri nagy költségvetési támogatást igényelne.
- A teljes könyvkatalógus gyors gépesítése (retrokonverzió) kívánatos, de a könyvtár nem tudja saját erőből megoldani.
- A nemzeti kulturális örökség digitalizálási munkái elkezdődtek, de kizárólag pályázati alapon folynak a munkák.

A kuratórium úgy döntött, hogy miután a felsorolt problémák több összefüggésben is érintik az OSZK informatikai helyzetét, ezért első lépésként az informatikai helyzet elemzésével foglalkozik. E döntésnek megfelelően független szakértői bizottság felállítására került sor.

Másodikként Dippold Péternek, a KI igazgatójának tájékoztatóját hallgatta meg a kuratórium. Ismertette az újonnan létrehozott intézet működésének jogszabályi hátterét, feladatait, terveit. A könyvtári törvény a KI elsőrendű feladatának a „könyvtáraknak, illetve a könyvtári rendszernek nyújtott szakmai szolgáltatások” végrehajtását jelölte meg. A tervezett szolgáltatások a következők:

- Szakemberek továbbképzése.
- Iskolarendszeren kívüli képzés.
- Szakmai információk szolgáltatása a szakkönyvtáron keresztül.
- Állománygyarapítást segítő információk szolgáltatása a hazai könyvtermésről.
- Kutatási és fejlesztési feladatok.
- Szabványok, szabályzatok elkészítésében való részvétel.
- Irányelvek, normatívák kidolgozása, módszertani tevékenység.
- Könyvtári statisztikai adatok összesítése, elemzése és szolgáltatása.
- A könyvtárak és a társadalom közötti kapcsolat fejlesztése.
- A miniszter által meghatározott egyéb feladatok.

Ezt követően tájékoztattott a KI-nek a könyvtári rendszeren belül elfoglalt helyéről és a könyvtáros szakma elvárásairól.

Az első két helyzetértékelő beszámoló után folyamatosan igényelte a kuratórium a tájékoztatást az intézmények általános helyzetéről is. A kuratórium tagjai rendszeresen részt vettek az OSZK és a KI különböző rendezvényein, szakmai tanácskozásain, ünnepi alkalmain. A fenntartó képviselői folyamatosan részt vettek a munkában, és minden szükséges tájékoztatást megadtak a testület számára.

2. stratégiai cél: *Közreműködni a KI létrehozása kapcsán felmerülő szakmai koncepciók véleményezésében, a szervezeti keretek kialakításának véleményezésében, az intézmény által ellátni kívánt szakmai és tudományos feladatok alakításában.*

Az OKK napirendjén rendszeresen szerepelt az intézet. A kuratórium foglalkozott a KI igazgatói pályázatával. Meghallgatta a tevékenységet bemutató igazgatói előadást, tájékoztatást kapott tevékenységének főbb irányairól. A tájékoztatókat részletes szakmai vita követte, amelynek eredményeként az OKK javaslatot tett a KI stratégiájának megalkotására. A stratégia elkészültét követően a dokumentumot külön napirendként megvitatta. Ezt követően is folyamatosan tájékozódott a KI működéséről, szakmai céljairól, költségvetési helyzetéről, megoldandó feladatairól.

3. stratégiai cél: *Elkészíttetni az OSZK és a KI stratégiájának tervezetét, majd annak végső kialakításában aktívan közreműködni.*

Az OKK felkérésére először egy informatikai bizottság jött létre az OSZK informatikai helyzetének vizsgálatára. A bizottság a felkérés után azonnal megkezdte a munkáját. Csaba László, a bizottság elnöke 2000. november 30-án tett jelentést a kuratóriumnak. A főbb megállapítások a következők voltak:

- Rendkívül szerteágazó tevékenységi rendszert kell az informatikai rendszernek kiszolgálnia. Az informatikusok nagy hivatástudattal, a piaci bérekhez képest alulfinanszírozottan, gyenge infrastrukturális háttérrel végzik

munkájukat. Jelentős lépés volt, hogy a NKÖM támogatásával az OSZK megvásárolhatta az AMICUS integrált könyvtári rendszert. Évek óta az AMICUS kötötte le az informatikai erőforrásokat. A bizottság véleménye szerint is több év szükséges egy ekkora rendszer telepítéséhez, különösen akkor, ha ennyi többletmunkát kell elvégezni. A rendszer még az idén elkezd üzemelni. Felmerült továbbá az 1921 és 1976 közötti könyvek retrospektív konverziójának szükségessége, az AMICUS karbantartási szerződés megkötésének jelentősége, a katasztrófaelhárítás megoldatlansága.

A bizottság javaslatokat is megfogalmazott:

1. Az informatikai fejlesztés fő iránya továbbra is az AMICUS maradjon. A rendszer üzemeltetésének tapasztalatait egy hosszabb periódus után célszerű értékelni. Az AMICUS szerver bővítésével, illetve nagyobb szerverrel való cseréjével már most szükséges foglalkozni.
2. Prioritásokat kitűző stratégia kidolgozása szükséges, annak megjelölésével, hogy mit kell a költségvetésből megvalósítani ahhoz, hogy közben tartható informatikai rendszer jöhessen létre és fejlődjön. A pályázatokat eszerint kellene benyújtani a kiegészítések megvalósítására vagy az ütemezett feladatok előrehozására.
3. A digitalizálási elképzelések összehangolása fontos lenne.
4. A szervezet nagy, ezért tökéletesen irányítani nem lehet. Az informatikai irányítást azonban egy kézben kellene tartani.
5. Az informatikai szakembergárda létszámának bővítése, megfelelő finanszírozása, állandó továbbképzése indokolt.
6. Az alap infrastruktúra kezelése (szerviz, telepítés) egy csoport kezébe kerülhetne, az alkalmazói rendszerek kezelését más-más csoport végezheti.
7. Az üzemelő rendszert fejleszteni és egységesíteni kell, az üzemeltetést elősegítő szoftverek beszerzése fontos.
8. Meg kellene határozni a központi költségvetésből az informatikára szánt összeg minimumát.
9. A „környezeti” infrastruktúra fejlesztése alapvető (épület, kábelezés, villámvédelem, elektromos ellátás, hálózatmenedzselés, tűzfalak stb.).
10. A katasztrófa-elhárítás problémáját vizsgálni kell.
11. A számítógépes hálózat biztonságát mielőbb meg kell teremteni (biztonságpolitika kidolgozása, tűzfal beszerzése stb.).

A jelentés meghallgatása és vitája után a kuratórium felkérte az OSZK főigazgatóját, hogy készítsék el a könyvtár stratégiáját. Ennek során tegyenek lépéseket az informatikai stratégia és ezen belül az egységes informatikai rendszer kidolgozása érdekében.

Miután az OKK meghallgatta a KI kialakítására vonatkozó terveket, majd egy későbbi időpontban az intézet tevékenységének főbb irányairól szóló tájékoztatót, úgy döntött, javasolja a KI-nek: készítse el az intézmény stratégiáját.

A kuratórium ezen döntése egybeesett a fenntartó elképzeléseivel is, hiszen mind a NKÖM közgyűteményi stratégiájának megfogalmazása során, mind pedig a költségvetési tárgyalások során támaszkodni kívántak az intézményi stratégiában megfogalmazottakra.

4. stratégiai cél: *Vizsgálni az elkészült stratégia prioritásaiból következő feladatok végrehajtását.*

A kuratórium döntésének megfelelően elkészült *Az Országos Széchényi Könyvtár stratégiai céljai és cselekvési terve 2002–2004* című dokumentum. A stratégia 9 alapvető célt és 56 kulcsfontosságú területet határozott meg. A kuratórium a dokumentum vitája után javasolta, hogy a gyűjteményszervezési program kapjon prioritást. A másodikként támogatandó cél a telematikai program, harmadikként pedig a beruházási program kapjon támogatást. Ezzel egyidejűleg készüljön el a megvalósításhoz szükséges költségvetés a kuratórium számára.

Az Országos Széchényi Könyvtár 2002. évi munkatervét már a stratégiában megfogalmazott célokkal összhangban készítették el. Ennek megfelelően a kiemelt feladatok:

- A Gyűjtőköri Szabályzat korszerűsítése, a gyűjtőköri együttműködés megújítása és megerősítése más könyvtárakkal.
- Az AMICUS integrált rendszer bevezetése a gyarapítás és feldolgozás valamennyi területén.
- A retrospektív katalóguskonverzió megvalósíthatósági – kutatási szintű – tanulmányának elkészítése.

Ugyancsak az OKK döntésének megfelelően elkészült a Könyvtári Intézet stratégiai terve, amelynek átfogó célja a könyvtárak, illetve a könyvtári rendszer hatékony működéséhez szükséges szakmai szolgáltatások megvalósítása, a hazai könyvtár-politikai elvek és a nemzetközi trendek figyelembevételével kutatási, oktatási szervező, dokumentum- és információszolgáltató, valamint kiadói tevékenység végzése. Elsődrendű feladata a magyar könyvtáros szakma tevékenységének fejlesztése és koordinálása a tudásalapú társadalom felépítése érdekében.

Fő célkitűzéseik:

- A szakmai információs tevékenység.
- Az oktatási tevékenység.
- Az infrastruktúra- és humánerőforrás-fejlesztés.

Az elkészült két stratégia megfelelő alapot nyújtott az intézmények szakmai működéséhez, és megfelelően szolgálta a fenntartó által korábban megfogalmazott elvárásokat is.

A stratégiából fakadó feladatok közül kiemelten foglalkozott a kuratórium a kötelezpéldány-szolgálat működésével és fejlesztésével, különös tekintettel a jogi és számítástechnikai kérdésekre. A stratégia gyűjteményszervezési prioritásából fakadóan kiemelten kezelte a testület:

- az *e-könyvek* beérkezésének, kezelésének, feldolgozásának és szolgáltatásának kérdéskörét,
- a hangfelvételek gyűjtését, feldolgozását és szolgáltatását.

5. stratégiai cél: *Véleményezni az OSZK és a KI éves költségvetéseinek előkészítését, a feladatok és a finanszírozás összhangját, ha szükséges konkrét javaslatokat megfogalmazni a Nemzeti Kulturális Örökség minisztere számára.*

A kuratórium minden évben vizsgálta az OSZK és a KI költségvetési helyzetét. Már az első, a miniszternek írt jelentésben jelezte, hogy az intézményi stratégiák megfogalmazása során további költségvetési igények fognak felmerülni. Ennek három típusa várható:

- Az intézmény alapműködésével kapcsolatos infrastrukturális problémák megoldásának igénye, (ilyen lehet például a könyvtár elektromos hálózatának és világítási rendszerének korszerűsítése, az informatikai katasztrófavédelem megoldása, az új mélyraktár építésének folytatása stb.).
- Az intézmény fejlesztési terveiben szereplő tevékenységek támogatása.
- Az intézmény működésével kapcsolatos, de kormányzati programként működtethető, millenniumhoz kapcsolódó programok támogatása (ilyen lehet a Magyar Nemzeti Bibliográfia 1473 és 1920 közötti részének adatbázisba rendezése és interneten való közzététele).

A kuratórium megtárgyalta a testület felkérésére elkészített költségvetési tervet. A vita során részletes elemzés hangzott el a NKÖM költségvetési helyzetéről, illetve a stratégia megvalósításához igényelt 7,3 milliárd forintos költségvetési többlettámogatás viszonyáról. A kuratórium az elkészült stratégiák költségvetési igényeit jelezte a fenntartó számára. A következő években azután az intézmények költségvetésére vonatkozó konkrét javaslatokat fogalmazott meg a miniszter számára a stratégia prioritásainak támogatására, a tematika kiemelt kezelésére, a retrospektív könyvkonverzió finanszírozására, különböző beruházási és egészségvédelmi („kék azbeszt”-mentesítés) feladatok támogatására.

6. stratégiai cél: *Véleményezni az ad hoc ügyekben felmerülő észrevételeket, javaslatokat.*

Két ad hoc ügy merült fel eddig az OKK munkájában:

- A 2001. májusi ülésen rövid helyzetértékelő vita után úgy döntött, hogy reagálni kíván az Oktatási Minisztérium sajtóközleményére az Országos Műszaki Információs Központ fúziójával kapcsolatban. E döntés eredményeként levelet intézett Rockenbauer Zoltán NKÖM-miniszterhez és Pokorni Zoltán oktatási miniszterhez. A levél felhívta a figyelmet az OMIKK könyvtári rendszerbeli súlyára és a döntés lehetséges következményeire.
- Hiller István NKÖM-miniszter az OKK 2003. novemberi ülésén a könyvtárosképzéssel kapcsolatban kért egy döntés-előkészítő anyagot. A dokumentum a KI szakmai koordinálásával elkészült.

7. stratégiai cél: *Elkészíteni és elfogadni a kuratórium működéséhez szükséges ügyrendet.*

Az ügyrend elfogadására a második ülésen került sor. Az egyhangú szavazással elfogadott dokumentum módosításának igénye nem merült fel.

8. stratégiai cél: *Tájékoztatni a szaksajtót a kuratórium munkájáról.*

Számos publikáció látott napvilágot az OKK tevékenységéről:

Megalakult az Országos Könyvtári Kuratórium. = Könyvtári Levelező/lap, 2000. július

...a szakma nagy várakozással tekint a Könyvtári Intézetre ...” Beszélgetés dr. Dippold Péterrel, a Könyvtári Intézet igazgatójával. = 3K, 2000. október

Dippold Péter: Könyvtári Intézet. = Könyvtári Levelező/lap, 2000. november

Az Országos Könyvtári Kuratórium beszámolt 2000. évi munkájáról Rockenbauer Zoltánnak, a Nemzeti Kulturális Örökség miniszterének. = 3K, 2001. február

Az Országos Könyvtári Kuratórium tevékenységéről – Beszélgetés dr. Redl Károllyal, az OKK titkárával. = 3K, 2001. február

Dippold Péter: A Könyvtári Intézet tevékenysége a könyvtáriügy fő fejlesztési területeinek tükrében. = 3K, 2001. május

Skaliczki Judit: Az Országos Könyvtári Kuratórium szerepéről. = 3K, 2001. október

Az Országos Könyvtári Kuratórium beszámolt 2001. évi munkájáról Rockenbauer Zoltánnak, a Nemzeti Kulturális Örökség miniszterének. = 3K, 2002. március

Modern könyvtárrá válik a nemzeti könyvtár – Beszélgetés Monok István főigazgatóval. = 3K, 2002. március

Monok István: A nemzeti Könyvtár évfordulójára. = 3K, 2002. július

Monok István: Alexandria óta változatlanul. Nemzeti könyvtár változó időben. = 3K, 2002. szeptember

Összegzés

Négy olyan kérdést fogalmazhatunk meg, amelyek alkalmasak lehetnek az OKK négyéves munkájának értékelésére:

1. Képes volt-e az OKK testületként működni?
2. Milyen együttműködés alakult ki az OSZK, a KI és az OKK között?
3. A Nemzeti Kulturális Örökség minisztere figyelembe vette-e az OKK által megfogalmazott javaslatokat?
4. A javaslatok szakmailag időtállóak voltak-e?

Az elmúlt négy év tapasztalatai alapján a következő válaszok adhatók a kérdésekre:

1. Az OKK annak ellenére folyamatosan működött, hogy 2001-ben két tagja lemondott, és pótlásukra nem került sor. A testület képes volt független szakértőkből álló informatikai bizottság felállítására és működtetésére.
2. Az OSZK, a KI és az OKK között kitűnő együttműködés alakult ki. Az OKK az ülésein minden alkalommal élénk, szakmailag magas színvonalú vitában tárgyalta a napirenden szereplő témákat. A viták hangulatát, a megfogalmazódó javaslatokat a segítségnyújtás szándéka jellemezte.
3. A Nemzeti Kulturális Örökség minisztere három alkalommal fogadta a kuratórium képviselőit, az elmúlt évben személyesen vett részt a testület ülésén.

sén. Az OKK munkamódszereit és a stratégiák elkészítését támogatta, a stratégiában megfogalmazott célokat jóváhagyta, azok megvalósítását a NKÖM költségvetésének függvényében támogatta. Az OSZK mint nemzeti intézmény mindig kiemelt támogatást kapott, ez természetesen nem jelentette a stratégiában megfogalmazott összes cél azonnali megvalósítását. Jól jellemzi az OKK megítélését Hiller István miniszter úr döntése, amely szerint „a könyvtári stratégia megvalósítása során kiemelt szerepet szán az Országos Könyvtári kuratóriummal folytatott konzultációnak”.

4. Az OKK által megfogalmazott konkrét szakmai javaslatok megvalósultak. A testület tevékenységével, javaslataival kapcsolatban nem merült fel sem szakmai, sem pénzügyi kifogás, sem az irányított intézmények, sem a minisztérium, sem a könyvtári szakmai szervezetek oldaláról. A döntés nyomán létrejött stratégiák megfelelő működési keretet biztosítanak a magyar könyvtárügy két kulcsfontosságú intézményének.

Redl Károly

* * *

Bármely intézmény jól teszi, ha munkáját olyan személyekkel, adott esetben testülettel véleményezteti, amelyik azt kívülről látja. Az Országos Könyvtári Kuratóriumot ugyan a törvény hozta létre, de létrehozásának szükségességét a könyvtáros szakma többsége is pontosan látta. Az OKK első periódusa végén talán a legjobb értékelés az a tény, hogy a múzeumi és a levéltári berkekben kinyilvánított irigykedéssel figyelik tevékenységét, a Magyar Nemzeti Múzeum és a Magyar Országos Levéltár is szívesen látna egy ilyen testületet maga mellett. Tegyük hozzá rögtön, hogy valóban *ilyen* testületet. Hiszen az OKK-t sikerült olyan összetételben munkára hívni, hogy csakugyan az OSZK-t ismerőkből vagy megismerni szándékozókban áll. Olyan személyekből, akik segíteni szeretnének, kritikájuk megfogalmazásakor is ez a szándék vezeti őket.

Az első, az intézmény vezetőinek munkáját könnyítő lépés az volt, amikor egyes munkafolyamatok, munkaterületek külső szakmai átvilágítását kérték, majd a stratégiai terv megalkotásához is ragaszkodtak. A leglényegesebb azonban az, hogy az elfogadott terveket azután minden lehetséges hivatali és informális fórumon támogatták. Jelentős lobbitevényezővé tudtak ezzel válni.

A tervek megismerése tette lehetővé azt is, hogy a Könyvtári Intézet igazgatói, illetve a főigazgató-helyettesi pályázatok elbírálásában valóban állást tudtak foglalni, választásukat – azt hiszem, mondhatjuk – az eltelt idő igazolta.

Szeretném aláhúzni, hogy az OKK azért tudta eddig az OSZK-t bizonyos értelemben menedzselni, mert megismerte munkáját, gondjait és terveit. Nem valamilyen elvi vezetői, vagy éppen munkaszervezési modellt kért számon a könyvtáron. Munkája nem formális bizottsági működés volt, és ez az elnök és a titkár áldozatos munkájának köszönhető.

**Monok István,
az OSZK főigazgatójának megjegyzése**

Az állományapasztás tapasztalatai a pápai Jókai Mór Városi Könyvtárban

Az állományapasztás nem tartozik a legnépszerűbb és a leglátványosabb könyvtári tevékenységek közé, hiszen egyrészt az állomány ritkításáról, jobb szóval élve frissítéséről van szó, másrészt pedig felelősségteljes munka, mert sok szempontot figyelembe kell venni, amikor tervszerű állományapasztást végzünk. Meg kell találni az optimális egyensúlyt az állományban a korszerű, gyors és hiteles információszerezést nyújtó és az időtálló, a klasszikus és a valódi értékeket hordozó, minden körülmények között megőrzésre méltó dokumentumok között. Sokszor nehéz eldönteni egy dokumentumról, hogy valóban fölöslegessé vált-e, valóban elavult-e, és fogják-e még keresni. Természetesen a könyvtár helye a „hierarchiában”, a gyűjtőkör, a gyűjtemény nagysága, az hogy milyen típusú dokumentumokat gyarapít, valamint a használók köre és a helyhiány (talán mondható általános problémának) segít a döntések meghozatalában, de a könyvtáros hajlamos legyinteni, és azt mondja: „Ki tudja, hátha jó lesz még valamire?”

Főleg napjainkban nehéz állást foglalni, hiszen annyira sokszínű lett a könyvkiadás, az olcsótól a csillagos édig szöknek az árak, és az ócskától az igazán igényes kiadványokig minden fellelhető a piacon, értve ezt az összes információhordozóra. Több kérdést felvet az információhordozók tartósságának, használhatóságának kérdése is. Ezzel együtt elérkeztünk az állományapasztás legfontosabb alappillérehez, amire mindig hivatkozunk az ún. törlési lista elkészítésekor, a 3/1975. (VIII. 17.) KM-PM együttes rendelethez.

Eljárt az idő a rendelet felett, ezzel szerintem mindenki egyetért. 1975 óta nagy változások mentek végbe az élet minden területén, a politikában éppúgy, mint a technikai (pl. elektronikus információhordozók) fejlődésben. Ezek a változások a könyvtárakat mint gyűjtő és őrző intézményeket is mélyen érintik. A rendelettel kapcsolatos észrevételeimet a cikk végén sorolom fel.

Városunkban a lakosok száma kb. 35 000. A könyvtári állomány 130 000 dokumentumból áll, a beiratkozott olvasók száma 6000 fő fölött mozog. B típusú közművelődési könyvtár vagyunk.

A grafikonon (17. oldal) jól látható, hogy 1980 óta milyen ingadozó, először hullámzó, majd pedig csökkenő volt az állományapasztás mértéke. A különböző szempont szerinti törléseket nem választottam külön. Az ingadozás magyarázható azzal, hogy egy „lazább” év után nyilván tudatosabb apasztás következett, nagyobb odafigyeléssel.

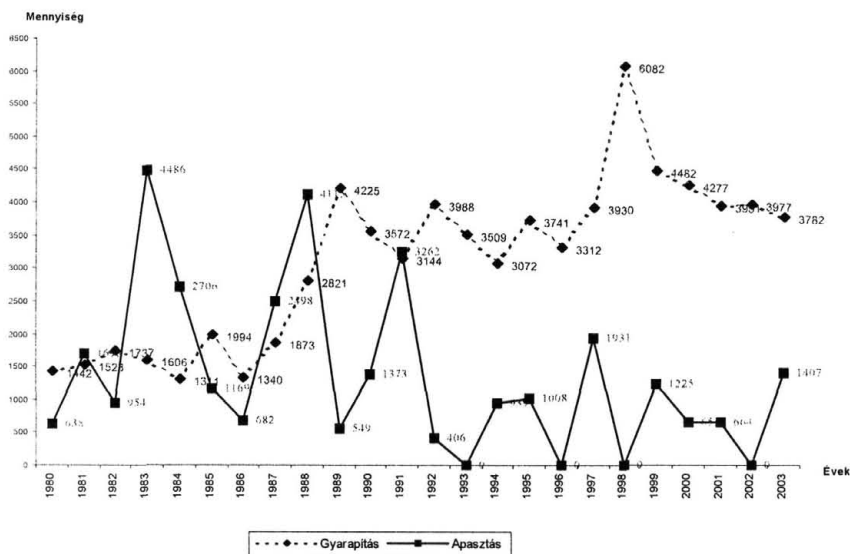
A '90-es éveknél látható, hogy néhány évben egyáltalán nem volt apasztás, ennek objektív akadályai voltak. A könyvtári létszám folyamatos leépítése volt folyamatban. A feldolgozó osztályon 1997 óta két fő dolgozik. Az állománygyarapítás mellett képtelenség volt teljes körű apasztást végezni, hiszen egy munka-

társ látott el minden feladatot. Évek óta csak a legszükségesebb okból: elhasználódás és behajthatatlan tartozás címen töröltünk könyveket.

A '80-as években sokkal kiszámíthatóbb volt minden, nem voltak munkaerő-problémák, tehát jobban lehetett előre tervezni, ezzel együtt törléseket is lebonyolítani.

Állományapasztás és gyarapítás 1980–2003

1988-ban volt egy állományellenőrzésünk, amely szükségszerűen, a megengedhető hiány miatt nagy példányszámú törlést eredményezett. 4115 kötetet selejteztünk ki akkor, és ebből 487 kötet volt elhasználódott, 3628 kötet pedig az ún. káló. A megengedhető hiányon belül maradtunk. Számítógéppel végeztük az ellenőrzést, a törlési jegyzéket is a számítógéppel nyomtattuk ki.

1991-ben szintén magas volt a törölt dokumentumok száma. Ebben az időszakban selejteztünk ki sok, tartalmilag elavult, fölöslegessé vált könyvet, brosúrát. A tartós megőrzésre alkalmatlan és több példányban meglévő szocialista propagandaanyagokat, kongresszusi kiadványokat, marxista-leninista „tankönyveket” ekkor vontuk ki az állományból. Természetesen Marx, Engels és Lenin minden jelentős alkotásából megtartottunk egy-egy darabot, de nem kölcsönzői, hanem elsősorban belsőraktári példányokat. Sőt egy Sztálin-válogatást visszaeltároltunk a történelem iránt érdeklődő olvasóinknak. Ezután már nem volt jelentős selejtezés a fent említett okok miatt. A '80-as években ugyan nem volt akkora választék a könyvpiacra, mint manapság, de ifjúsági könyvekből általában 3-4, felnőtt szépirodalomból 2-3 példányt vásároltunk. Manapság jobban meg kell gondolni, hogy miből engedhetjük meg magunknak 2-3 példány vásárlását, viszont nagyon nagy a választék. 1987 óta az állománygyarapításunk megugrott, nagyjából kiegyenlített a gyarapítás üteme, ez annak köszönhető, hogy van egy nyomdánk, ami pénzügyileg jelentősen hozzájárul a dokumentumvásárlásra fordítható összeghez. Ez jó a mai világban, de az apasztás csökkenése miatt mostanra káosz alakult ki,

ugyanis a szabadpolcokon és a raktárakban is helyhiánnyal küzdünk. A mozgásban lévő aktív állományt az olvasó is és a könyvtáros is nehezen tudja használni, mivel nehéz keresni a felhígult, „inkurrens” elemeket is tartalmazó állományban. 680 m² alapterületen dolgozunk, és ez nagyon kevés. Sok számítógéppel rendelkezünk a kölcsönzõtérben, és az elektronikus információhordozók szaporodó száma és ezek szakszerű tárolása szintén sok helyet igényel.

1987 óta vásárolunk videokazettákat (jelenlegi állomány 1906 db). 1994-ben volt állományellenőrzés, a káló 11 db, az elhasználódás 16 db volt. Aktuális lenne ismét egy állományellenőrzés és törlés, hiszen időtállóságát tekintve nem a legoptimálisabb adathordozó a videofilm, mert könnyen szakad, és különböző minőségű, állapotú lejátszóba kerül, tehát nagy igénybevételnek van kitéve. Viszont még mindig nagyon népszerű, hiszen elérhető ára van. Jó az állomány összetétele, mozi- és mesefilmek, ismeretterjesztő és tananyaghoz kapcsolható oktatófilmek alkotják az állomány törzsét. Ennél a dokumentumtípusnál inkább az elhasználódás dominál, nem a tartalmi avulás.

Napjaink egyre terjedő digitális információhordozója a DVD (1999 óta 167 film), amely lassan ki fogja szorítani a piacról a videokazettát, hiszen a lejátszás módja többféle lehet, és jobb képminőséget garantál. A beszerzési ára még mindig magas, bár egy-két éves filmeket már egészen olcsón lehet megszerezni. Filmjeink még jó állapotban vannak. Ebben az évben kezdtük kölcsönzésüket.

Hanglemezeket (2800 db 1993-ig), hangkazettákat (465 db) nem vásárolunk már. 1994-ben 59 db-ot selejteztünk elhasználódás címén. Viszont folyamatos mozgásban van az állomány, mert sok zenei anyag megvan ugyan CD-lemezen (1989 óta 600 db), de ünnepek, társadalmi rendezvények idején semmi sem elég. CD-lemezt még nem selejteztünk.

Digitális információhordozók közül floppyt vásárolunk (pontos darabszámot nem tudok, mert a raktári jelzete ugyanaz, mint a CD-ROM-nak). Szükség lenne itt is tétéles átvizsgálásra, mert több felesleges évfolyamot őrzünk periodikusan megjelenő dokumentumokból. Ennek még nem alakult ki a gyakorlata.

A CD-ROM-ok (1996 óta 570, ide tartoznak a floppyk is) közül nem selejteztünk még. A tartalmi avulás nem jellemző erre az információhordozóra, mert – a végleteket említve – olyan ritka vagy éppen nagy terjedelmű kiadványok, több kötetes művek, nagy adatbázisok (FSZEK adatbázisai) kerülnek erre az adathordozóra, amelyek gyakran nem hozzáférhetők muzeális értékük miatt, ritkaságok, vagy helyhiány miatt a legoptimálisabb a beszerzésük, kis helyen elférnek, és nem utolsó sorban könnyű a használatuk.

2004-re tervezett állományellenőrzést, ezt azonban meg kell előznie egy alapos állományelemzésnek. Ezt állománytestenként kell elvégezni. Minden könyvet tétélesen kézbe véve kell a fizikai állapotról és a tartalomról dönteni, hogy a könyvtár gyűjtőkörébe illik-e az adott dokumentum, földrajzi és történelmi vonatkozásai miatt nem avult-e el. Komoly szaktudást és nagy figyelmet igényel ez a feladat. Biztos vagyok benne, ha ezt végre tudnánk hajtani, akkor néhány évre megoldódna a helyproblémánk. Még mindig sok felesleges, elavult dokumentumot és duplumot őrzünk, főleg az ifjúsági és a felnőtt szakkönyvek között. Természetesen az állomány átvizsgálásakor nem feltétlenül az apasztás az egyetlen megoldás, hanem az átirányítás is, mert előfordulhat, hogy átirányítással jobb kihasználtságot tudunk biztosítani egy dokumentumnak. 2003 nyarán a belsőrak-

tári könyvek rekordjait vittük fel számítógépre. Minden könyvet kézbe vettünk, és nagyon sok tartalmilag oda nem való könyvet selejteztünk ki, vagy éppen irányítottunk szabadpolcra.

Az állomány áttekinthetőségét csak úgy lehet megtartani, ha folyamatosan figyeljük az állomány mozgását, kihasználtságát.

Az elavult 1975. évi rendelet kapcsán sok kérdés vetődik fel, amelyeket jó lenne átgondolni, hogy azután egy új szabályzatban lehessen megfogalmazni az alapelveket, és az azok megvalósítását segítő módszertani segédleteket kidolgozni. Ilyennek gondolom az alábbiakat:

- A létező elektronikus információhordozók felsorolása, fizikai jellemzőik alapján tartósságuk körvonalazása, javaslatétel optimális tárolásukra.
- A különböző információhordozók megsemmisítésének módjai.
- Az állomány forgási sebességének mérése megadott szempontok alapján (időintervallumok megadásával: pl. mióta nem kölcsönözték az adott könyvet), és ennek tükrében a nem kölcsönzött dokumentumok törlése (elsősorban ezt kölcsönzői dokumentumokra értem, hiszen a kézikönyvek más elbírálás alá esnek).
- Szempontok megadása tartalmi elemzéshez vagy esetleg könyvcímeket tartalmazó lista kiadása, amelynek segítségével nyugodt lelkiismerettel lehet törölni az állományból könyveket. Ezek természetesen könyvtártípusonként változnának, és nem merev előírások lennének, csupán javaslatok. Biztos vagyok benne, hogy ezzel időt lehetne megtakarítani, mert nem kellene annyit mérlegelni egy döntés előtt, és bátrabban mernének az állományhoz nyúlni a könyvtárosok.
- Át kell gondolni a megengedhető hiány mértékét, mert a duzzadó, különböző részlegekkel bővülő állományokra (médiatárak) egyre kevesebb könyvtáros jut, ami oda vezethet, hogy mind több lesz állományellenőrzéskor a hiány. Ezt saját könyvtárunkban is tapasztaljuk.
- A hardverek gyors fejlődése, változása miatt nem lesznek kompatibilisek, alkalmatlanná válnak a néhány éves lemezek lejátszásra, viszont az új szoftverek a régi gépeken nem lesznek futtathatók. Ezek törlését külön rovatban kellene majd jelölni, mert ez nem tartalmi avulás, nem is elhasználódás, hanem a tervszerű állományapasztás része, de mégis más: „fizikai avulás”.
- Külön rovatban lehetne az időszakosan (periodikusan) megjelenő információhordozók (pl. CD Jogász) törlését hozni, mert ez mindenképpen új kategória.

Sztyehlikné Tóth Tünde

A helyi információtól a könyvtártörténet-írásig*

Gondolatok a közhasznú információról,
a helyismeretről, a könyvtáros feladatairól a helytörténet-
és a könyvtártörténet-írásban

Ezt a kacsaringós címet, illetve alcímet adtam most következő mondanivalómnak, ám ha nem féltém volna attól, hogy megijednek tőle, azt a rövid kérdést teszem fel, és arra próbálok felelni, miként lehet és legyen is tudóssá egy városi, kisvárosi, netán községi könyvtár. A válaszáért először is tegyünk egy kis kitérőt:

A *Könyvtárosegyesületek és -intézmények Nemzetközi Szövetsége*, az IFLA időnként felülvizsgálja azokat a célokat, amelyek a könyvtárak tevékenységét irányítják, és az adott történelmi helyzetnek, valamint a könyvtárakat körülvevő társadalmi viszonyokban bekövetkezett változásoknak megfelelően újból megfogalmazza a könyvtáraknak (esetünkben a *közkönyvtáraknak*, jelesül a közművelődési könyvtáraknak) a feladatait, a feladatok rendszerét. E könyvtártípusról például az 1986-os IFLA-irányelvek egyebek között a következőket szögezik le, illetve mondják ki:

„Minden közművelődési könyvtár egyben tudományos könyvtár és információs központ is a saját székhelyére vonatkozó témákban.”

Mi következik ebből?

- 1) Egy *kisvárosi* könyvtár is lehet, sőt: kell, hogy legyen tudományos könyvtár, úgyszintén a *falusi* könyvtár is, ha magas színvonalon gyűjti, rendszerezi, feltárja és szolgáltatja a településére vonatkozó dokumentumokat, illetve információkat, ismereteket.
- 2) Minden könyvtáros tudományos szakembernek számíthat ezen a területen, sőt tudósnak tekinthető is, ha ismereteinek összessége, tevékenységének produktumai tudományos színvonalon állnak.

Ezzel szemben Magyarországon mi a valóság, ki számít, számíthat tudósnak a közgyűjtemények, tehát a múzeumok, levéltárak és a könyvtárak vonatkozásában, a szereplők megítélésében?

---

* Az itt leírtak eredetileg előadás formájában hangzottak el a Magyar Könyvtárosok Egyesületének Békés Megyei Szervezete által 2003. november 17-én a Mezőberényi Városi Könyvtárban rendezett évfordulós ünnepségen. A kéziratot szerzője a közlés előtt elküldte *Bényei Miklósnak*, akinek észrevételeit érdemük okán a szöveg megfelelő helyéhez fűzte.

A múzeumokat, levéltárakat a fenntartók és a lakosság minden további mérlegelés nélkül tudományos intézményeknek ismeri el, a bennük dolgozó szakembereket tudósoknak vagy legalábbis tudományos dolgozóknak, míg a könyvtárak közül olykor még a nagyokat is valamilyen csökkent, másodrendű közintézményeknek, a közművelődésieket pedig még mindig olyanoknak, amelyek esetleg összekeverhetők a könyvkereskedésekkel. Máskor valamilyen raktári tevékenységgel azonosítják munkájukat, a könyvtárosokat pedig a foglalkozások sorában szintén a raktárosok, deponálók közé sorolva legfeljebb azért irigylik, amiért ők idejüket olvasással tölthetik, s ráadásul még fizetést is kapnak érte.**

Noha mindhárom közgyűjteménytípusban egyaránt általános az egyetemi végzettség, úgy látszik, a társadalom értékrendjében ez nem egyenlő értékűnek minősül. Nem az azonos iskolai végzettség és a teljesítmény milyensége dönt, hanem a köz vélekedése: tudósnak vagy – szerényebben fogalmazva – *tudományos szakembernek az tekinthető, akit a társadalom, a közvélemény annak tart, s bármilyen szomorú is, de tény, hogy ma a közvéleményben a könyvtáros fogalmához nem társul a tudós jelző, munkájához tudományos értékeremtés.*

Hogy ez nem mindig volt így, évezredek történelme bizonyítja, amelynek tanúsága szerint *a könyvtár a legősibb tudományos intézmény.* Igazolásként üssük fel például a jó öreg *Révai-lexikont*, mit ír 1915-ben megjelent vonatkozó kötetében a könyvtárak múltjáról: „... Egyiptomban és Ázsiában már Kr. e. a XIX. sz.-ban van K.-aknak nyoma ... mint Memphisben, Susában, Jeruzsálemben a templomok mellett, s K.-maradványok az asszír-babilonai ékiratos cserepek is stb. Görögországban ... Leghíresebbek voltak a II. Eumenes és II. Attalus által alapított Pergamonban s a Ptolemeus Soteré Alexandriában, amaz 200,000, emez 700,000 kötetből (tekeres) [állt] ... Kr. u. a IV. sz.-ban 28 nyilvános K. volt Rómában...”

Jegyezzük meg mindjárt, hogy ezek a könyvtárak *megőrzőhelyek* lévén, bizonyos vonatkozásban múzeumoknak és levéltáraknak is voltak tekinthetők, mint ahogyan napjainkban a könyvtárak megőrző szerepük révén mint könyvmúzeumok, kézírataik alapján pedig mint levéltárak részben ezen intézmények szerepét is játsszák (lásd az olyan nagykönyvtárakat, mint az Országos Széchényi Könyvtár vagy a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára), továbbá, hogy az egyetemi levéltárak vagy a már érintett egyetemi könyvtárban vannak, vagy előbb-utóbb oda kerülnek... (Sőt a helytörténeti dokumentumok megőrzésével, a plakátok, meghívók és más aprónyomtatványok, valamint bizonyos iratok, kéziratok gyűjtésével, feldolgozásával tulajdonképpen szintén átvessznek némely funkciókat a másik gyűjteményektől a könyvtárak. És mindezt úgy teszik, hogy közben nem válnak mássá, tehát múzeummá vagy levéltárrá – ezt nyomatékosan hangsúlyozni kell –, mert az ellenkező esetben, ha tehát a múzeum és a levéltár könyveket gyűjt, s azokat szakszerűen rendszerezi, feltárja és szolgáltatja, a végeredmény szabályszerű könyvtár lesz az adott közgyűjteményen belül.)

A múzeumok a könyvtáraknál sokkal fiatalabbak, csak a reneszánsz idején jelentek meg, akkor sem a mai formájukban. A modern múzeumok gyökerei épenséggel a könyvtárakból sarjadtak ki. Vegyünk egy példát: az Országos Szé-

---

** „Kormányzati szinten jobb a helyzet, mert a közkönyvtárakban – jelesen a megyei és a nagyobb városi könyvtárakban – lehetnek tudományos munkatársak, főmunkatársak, lehet tudományos pótlékot igényelni és adni, adható kutatónap.” (*Bényei Miklós*)

chényi Könyvtár alapítója, gróf Széchényi Ferenc könyvtárában a XVIII. század végi főúri könyvtárakhoz hasonlóan a könyvveken, térképeken, földgömbökön kívül érem- és ásványgyűjtemény is található volt. (Ez utóbbi bizonyára elsősorban a grófné kedvére, gyönyörködtetésére.)

Amikor Széchényi Ferenc 1802-ben felajánlotta gyűjteményét a nemzetnek, hungarikumokból álló *könyvtárat alapított, nem nemzeti múzeumot*, noha a könyvekkel együtt átadta a földgömböket, térképeket és az éremgyűjteményt is. A Nemzeti Múzeum valójában hat évvel később, 1808-ban jött létre úgy, hogy törvénnyel, utólag, visszamenőlegesen állami intézménnyé nyilvánították, s a múzeum alapjává tették a Széchényi Ferenc adományozta könyvtárt, majd azonnal – mai szóhasználatlaltal – „integrálták” egy új szervezetbe, amelyben a könyvtár, elvesztvén önállóságát, a múzeum egyik részlege, osztálya lett, és úgy is maradt csaknem másfél évszázadig, 1949 végéig. Nem tudom, hogy ez a „precedens” volt-e a minta, de tény: 1945–1950-ig a meglevő kevés könyvtárunk többsége nélkülözte az önállóságot – még a városi könyvtárak nagyobb hányada is a múzeum vagy a levéltár „kenguruer-szényéből” bújt ki. Ennek az eredetnek a gondolati alapja az lehetett, hogy a könyvtárt minden tudományos, szellemi tevékenység, kulturális folyamat és társadalmi gyakorlat információs bázisának, háttérintézményének, kiszolgálójának ítélte meg az általános vélekedés, tehát olyan *hinterland*nak, amelynek minden említett területen, tevékenység mögött ott kell lennie, de mindenhol csak *szolgáló*, vagyis nem önálló, hanem alárendelt szereposztásban, mai divatos kifejezéssel: mintegy infrastrukturális „beosztásban”, szerepkörben.

Ennek a felfogásnak az ismeretében és a múzeumi–levéltári alávetettség, untermanság történeti gyakorlata, analógiái alapján talán nem meglepő, ha a közkönyvtárak önálló létének, sajátos cél- és feladatrendszerének elismerése hazánkban csupán kb. másfél évtizedig tartott: az 1952. évi minisztertanácsi határozattól a hatvanas évtized második feléig, amikor is az ún. klubkönyvtárakba, tehát „művelődési otthon jellegű” intézményekbe olvasztották a falusi könyvtárak egy részét, majd megkezdődött a városi könyvtárak „integrálása” is a művelődési házakba, és ez a folyamat napjainkban is rendületlenül tart, noha bebizonyosodott, hogy *egyetlen integrált szervezetben működő könyvtár munkájának színvonala sem javult az új felállásban, és rendre-sorra az is kiderült-kiderül, hogy a könyvtári feladatok egy részének leépítése, illetve felszámolása nélkül megtakarítások sem érhetőek el ezekben a kényszerházasságokban.*

E kitérő után immár visszakanyszerodva arra az alapkérdésre, hogy miként válhatnak, válhatnak-e egyáltalán tudóssá, a muzeológusokhoz és a levéltárosokhoz hasonlóan elismert szaktekinélyekké a könyvtárosok, két terület birtokba vételét, illetve bizonyos magatartásmód elsajátítását jelölhetem meg a közművelődési *könyvtáros és könyvtár tudományos rangemeléséhez:*

Az első lehetőség az, hogy a könyvtáros felhasználva minden segédeszközét, *tudományos alaposággal* felderíti és folyamatos figyelemmel számba veszi az adott helyen, az adott közösség számára társadalmilag legfontosabb információkat tartalmazó dokumentumokat, ezeket a lehető leggyorsabban begyűjti – ha kell, a legfáradtságosabb utánajárással is –, majd szakszerűen feltárja és szolgáltatja úgy, hogy az olvasónak–használónak az legyen az érzése: a könyvtáros az ő minden kérdésére valamilyen módon válaszolni tud, származzon ez a válasz magából a meglevő dokumentumból vagy a számítógépes keresés alapján kapott közvetett

információkból, esetleg a könyvtárközi kapcsolatok igénybevételéből (lásd a Lib-Info – korábban: MIT-HOL – internetes tájékoztatás lehetőségét példának okáért). Ha a könyvtárost a könyvtár látogatója olyan *információs révkalauznak* ismeri meg, aki a saját könyvtárának állományismeretén kívül a tájékoztatási segédletek fölüeny biztosságával más könyvtárak, könyvtári rendszerek említett információs lehetőségei között eligazodva–eligazítva is képes őt a tudott tények kikötőjébe kormányozni, nem fogja tőle megtagadni a *tudásnak* kijáró tiszteletet és a *tudóst* megillető főhajtást sem.

Természetesen ehhez az kell, hogy az állománygyarapításban a könyvtár minden érdemi munkatársa részt vegyen, vezető és beosztottak a vadász vizsla tekintetével folyamatosan és szinte a magángyűjtő szenvedélyével, megszállottságával figyeljék a könyvtermést, s a beszerzett dokumentumokat kincsként kézbe véve megismerjék használhatóságukat, egy-egy adott területen releváns tájékoztató értéküket. Az újabb és újabb könyvszállítmányok csomagbontása, a bennük lelt könyvek látása vagy átlapozása fölötti öröm az igazi könyvtáros szakmai életében az esztendőök múlásával sem kophat meg!

Az idősebbek között talán még akadnak olyanok, akik emlékeznek a Kossuth rádió egykori *Kíváncsiak klubjára*, erre a sajnos már több évtizede nem létező vasárnap délelőtti műsorra, amely a hallgatók minden okos és kevésbé okos, butácska kérdéseire is megpróbált felelni. Ennek szerkesztőjétől, a fiatalon eltávozott *Bélley Pál* könyvtárostól, majd újságírótól bizonyára senki nem tagadta meg akkoriban a *tudós* minősítést. Pedig tudását úgy szerezte, hogy az OSZK-ban az ún. *sorösszeállító* munkát végezte. A sorösszeállítónak azt kellett tennie, hogy nagyság szerint sorba állítsa a köteles példányként beérkezett könyveket, amelyeket aztán a jó helykihasználás végett méret szerint beállított polcokra egymás után, folyószám (numerus currens) szerinti rendben elhelyeztek. *Bélley Pál* ebből a gályapadmunkából tudós önképzőt csinált: minden könyvet átlapozva olyan állományismeretre és az információkban való olyan eligazodási jártasságra tett szert, amelyet nemcsak például a bibliográfiák összeállításában és egyéb munkáiban használhatott fel, hanem a *közhasznú információszolgáltatás* egyik előfutárának tekinthető rádióműsorában is.

A tudósi rang kivívásának másik módja, területe a *helyismeret* magas fokú művelése a könyvtáros részéről. Ez a munka *bármely közművelődési könyvtár és könyvtárosa számára a legfőbb társadalmi presztízsképző lehetőség*, és csaknem húsz éve nem értem, miért nem élnek vele a kisebb könyvtárak, miért gondolják azt, hogy elegendő, ha csupán a megyei könyvtár végzi e munkát?!

Magát a tevékenységet nem napjainkban találták ki. Annak a néhány – tíznél kevesebb – városi könyvtárnak, amely a XX. század elején működött Magyarországon, jobbára már volt – a város latin nevével jelölt, például Savariensia [documenta] [ti. Szombathelyi dokumentumok] – helyismereti gyűjteménye, amelyet másként *helytörténeti* gyűjteménynek is neveztek. Az ország népi demokratikusnak vagy szocialistának nevezett korszakában, az 1949–1952-es időszak nagy könyvtárszervezési éveit követően közvetlenül, 1954-ben foglalkozott először a helyismereti–helytörténeti gyűjtemények szervezésével az OSZK módszertani osztálya (az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ, a Könyvtári Intézet elődje), *tájékoztatói* munkának nevezvén a tevékenységet. A hatvanas évektől vált általánossá, szinte a könyvtári illemhez, jó modorhoz tartozóvá a helyismereti vagy másként

helytörténeti névvel is illetett könyvtári munkaág. A *helytörténeti* jelző is megfelelő lett volna sokunknak, hiszen nyilvánvaló, hogy egy információ vagy dokumentum, amely ma a hely jelen ismeretéhez tartozik, például egy menetrendi adat, az árvíz-mérce mai állása vagy egy piaci ártáblázat, netán a helyi újság friss száma, holnap már helytörténeti tényvé, adattá, információvá válik. Ám az akkori hatalom, amely „a múltat végképp eltörölni” gondolkodásmódban élt, minden *történeti* stúdióban a diadalmas jövőépítés kárára váló múltba fordulást, nosztalgizást gyanított, inkább a *helyismereti* definíció javára döntött, illetve a *helyismereti–helytörténeti* munka fogalompárjának használatát még eltúrte.*** A tankönyvek révén végül is az óvatosabb *helyismeret* meghatározás vált általánosan elfogadottá, melynek értelmezése a terület legjobb ismerője, *Bényei Miklós* tanár úr megfogalmazásában a következőképpen hangzik, egyfajta szintéziseként az említett fogalom párnak: tehát a helyismeret „... egy adott helyre vonatkozó információk, illetve az őket hordozó dokumentumok összességét jelöli, továbbá a könyvtári (levéltári, múzeumi) tevékenységnek (gyakorlatnak) azt a részét, amely ezeknek az információknak, dokumentumoknak a felkutatásával, összegyűjtésével, rendszerezésével, feltárással, közvetítésével és közreadásával foglalkozik.”

A meghatározásban kiemelt *helyismereti információ*knak ebben az értelmezésben nincsenek *kronológiai*, tehát *időbeli* és *tematikus* korlátai: múlt, jelen, jövő egyformán beletartozik, *tartalmilag* pedig a történelmi előzmények, természeti viszonyok, a gazdasági élet, a társadalmi szerkezet, a politikai szerkezet, a közigazgatás, a műszaki alkotások területe, az oktatás (népművelés, művelődés), a művészetek, az életmód, a vallás, a helyközi kapcsolatok.

Mindczeket kiegészítik az ún. *helyi személyekre* vonatkozó információk.

A hatvanas években külön *helyismereti részlegek* alakultak a megyei könyvtárakban, s ekkor, majd a hetvenes esztendőkből a Magyar Könyvtárosok Egyesületének keretében az OSZK KMK támogatásával, *Fogarassy Miklós*, majd *Vajda Kornél* irányításával megszerveződtek a munka elméletét és gyakorlatát kialakító együttések:

- *konferenciákon* tisztázódtak a legfontosabb kérdések;
- *elkészültek* a helyismereti munka *segédletei*;
- megindultak a *képzések, továbbképzések*;
- megjelentek a legfontosabb *helyi produktumok*: sajtóbibliográfiák, város- és megyetörténeti bibliográfiák, eseménytárak (lásd évfordulók, jubileumok), sajtórepertóriumok stb.

A helyismereti munka felfutásának idején, 1970 táján újabb lehetőség, ösztönzés, friss áramlat, új *tekintélynövelő, legitimáló* eszköz tűnt fel a könyvtári hori-

---

*** „A helytörténet és a helyismeret fogalom pár használatában talán valóban közrejátszottak bizonyos ideológiai megfontolások (bár eddigi kutatásaim során nemigen akadtam nyomára), de nem ilyen súllyal. A helyismeret kifejezés egyébként reformkori eredetű, tehát valószínűleg régebb vagy legalábbis egyidejű a helytörténettel. A másik megfontolni való: a nyelvi különbség tartalmi eltérésre is utal. A helytörténet kettős értelemben fordul elő: egyrészt jelöli az adott hely múltját, és ennyiben a helyismeret része; másrészt a történettudományi vizsgálódás egyik iránya, megközelítési módja, ennyiben viszont lényegesen eltér a gyűjtő–szolgáltató jellegű könyvtári helyismereti tevékenységtől.” (*Bényei Miklós*)

zonton, amely mintegy vérátömlesztésként hathatósan erősíthette volna a helyismereti tevékenységet, új irányokba tágítva a munkát, ha nem kapott volna gellert azáltal, hogy magát gyökeresen újnak és az előzményektől független, teljesen autonóm képződménynek tüntette fel. Az történt ugyanis, hogy Nyugatról begyűrűzött a *közhasznú információ* névvel és más, hasonló nevekkel illetett tevékenységi forma, s a „demokratikus tájékoztatás” jogcímen különleges helyet követelt magának a könyvtári nap alatt. A tevékenység különböző meghatározásai azt a látszatot próbálták kelteni, hogy itt valami soha még nem volt szolgálat–szolgáltatás tűnt fel, amely az addigiak gyökeres meghaladásával valamilyen teljesen új követelményrendszert támasztott a helyismerettel foglalkozókkal és munkájukkal szemben.

A sokféle elnevezésnek, úgymint: *közhasznú információ, helyi információ, köznapi, mindennapi, közérdekű, közösségi, általános információ* lényege az, hogy a mindennapi helyi élethez kapcsolódó információk begyűjtése, kezelése és szolgáltatása *gyorsan, hatékonyan és célzottan* megtörténjen a könyvtárban. Amint az IFLA említett közkönyvtári irányelvei megfogalmazták, e könyvtárak feladata:

„... *közhasznú, közéleti információk nyújtása a központi és a helyi kormányzati szervek ... megbízásából; segítség a lakosságnak az ezekkel a testületekkel kapcsolatos ügyek intézésében, információ a helyi klubokról, társaságokról, a felnőttoktatási lehetőségekről, a sportszervezetekről és a szórakozási kínálatról.*”

Ha profánul megérintjük, körültagogatjuk ezt a magasztos definíciót, kiderül, hogy a feladatcsokor gyönyörűen beilleszthető a helyismereti–helytörténeti munkába, annak egy sajátos – igaz: *dinamikusabb, kezdeményezőbb* és szükségszerűen *gyorsabb* teljesítést követelő formája, aspektusa. De mondhatnám azt is, hogy a munka egyik *fázisa*. Lássuk egy példán:

Helyi lakosok a falusi turizmus *feltételei, lehetőségei* iránt érdeklődnek, tehát a mindennapi életük kialakításához kérnek információt.

A könyvtár *beszerzi* a szükséges jogi, adózási, egészségügyi előírásokat, kikutatja a pályázati lehetőségeket, és az érdeklődő lakosokat tájékoztatja a *köznapi információszoolgáltatás* keretében.

A helyi lakosok megkérlik a könyvtárost, hogy pályázatukhoz *szolgáltasson* információkat a település és a környék műemlékeiről, gyógyfürdőiről és a helyi kulturális lehetőségekről.

A könyvtár e kérések teljesítésével *napi információkat* szolgáltat, de ezenfelül kiváltképpen *helyismereti információkat* és *helytörténeti információkat* is egyaránt nyújt. Továbbá a sikeres pályázatok lezajlása után *archiválja* a keletkezett dokumentumokat, tehát *helytörténeti* munkát végez.

Egyszerűbb példa:

A könyvtár *beszerzi* a helyi busz- vagy vonatjáratok menetrendjét, valamint az új telefonkönyvet; *czekből szolgáltat*; a menetrendeket, illetve a telefonkönyvet a változás után *elhelyezi a gyűjteményben*.

Ami tehát az egyik napon még helyi információs dokumentum volt, a másikon helytörténeti információkat tartalmazó dokumentummá válik.

Nem tudom, hogy sajátosan magyar vagy inkább népi demokratikus „fejldési” sajátosság volt-e az, hogy amikor a közhasznú információk szolgáltatásának követelménye–divatja behatolt, besurrant hozzánk, mindenütt a *helyismereti könyvtári csoporton–részlegén kívül, attól függetlenül* valósult meg. Vajon a tempósan dolgozó helyismerészek–helytörténészek valódi vagy vélt nehézségének, alkalmatlanságának láttán döntött-e úgy a könyvtár vezetője, hogy külön alkalmazottra–alkalmazottakra, esetleg külön részlegekre bízva a helyi információkkal való foglalkozást, vagy azért, mert merőben újdonságnak feltüntetvén a vállalt feladatot külön embert (embereket), felszerelést, gépeket remélt és kapott is ennek jogcímén – különösen ott, ahol még például *vállalkozási információs pont*, netán részleg felállításával a tehetőseket is sikerült megpumpolnia.

Akár így történt, akár úgy, le kell szögezni ismételten: a helyi, a *közhasznú információ címén végzett munka a helyismereti tevékenység egyik vetülete, formája, ezért abba illeszteni kell végezni* még akkor is, ha praktikus (pénzügyi) okokból esetleg (ideiglenesen) kihelyezett (különálló) egységként működteti az intézmény.

Áttérve a munka tartalmára, talán érdemes felsorolni, hogy a helyi, közhasznú információs tevékenység területeit körülbelül milyen körben jelöli meg a szakirodalom.

- *Önkormányzati dokumentumok és hírek* (határozatokról, testületi tagokról, fogadóóráikról);
- *Programajánlatok, műsorok* (a művelődési házé, koncerteké, kiállításoké);
- *Kultúra, szabadidő, sport* (a kultúrába beleértve magát a könyvtárat is);
- *Oktatás, továbbképzés* (intézmények, pályaválasztás, felnőttképzés, átképzési lehetőségek);
- *Szolgáltatások, céginformációk* (vállalkozókról, iparosokról);
- *Utazás, vendéglátás, vásárlás* (menetrendek, nyitvatartási idők, kínálatok tartoznak ide);
- *Egészségügy, szociális ellátás* (tartalma: orvosok, gyógyszerész, látszerészek; családsegítő szolgálatok, idősek napközije, munkanélküliek ellátása);
- *Intézmények, szervezetek* (pártok, körök, egyesületek, egyházak);
- *Hirdetések, aktualitások.*

Arról, hogyan kell e munkát végezni, felesleges szólnom, és hiábavaló is a gyakorlati bemutatás nélkül. Tanulni elsősorban egymástól fognak, ha előtte áttanulmányozták a szakirodalmat, amely meglehetősen gazdag. Az általam erre az alkalomra összeállított s a mezőberényi meghívottaknak hetekkel ezelőtt eljuttatott kis jegyzékből az egyik területet, a közhasznú információt kiemelve hadd hívjam fel a figyelmet (ez itt a reklám helye) az OSZK KMK által 1993-ban kiadott, de még ma is kitűnően használható, a *Könyvtárak és információs intézmények szerepe a demokratikus tájékoztatás szolgálatában* című kiadványra, amely potom 400 Ft-ért kapható a Könyvtári Intézet Szakkönyvtárában.

Ezenkívül hadd jegyezzem meg, hogy ugyancsak a közhasznú információ témaköréből 255 cikk – magyar nyelvű cikk – adatait tartalmazza a Könyvtári Intézet MANCI nevű adatbázisa az 1985 és 2002 közötti évekből.

Persze a szakirodalmat be kell szerezni. A beszerzésről tudomást szerezni – mint említettem – csak folyamatos tájékozódással lehet. A tájékozódás alapja pedig az OLVASÁS. Csendesen hadd kérdezzem: olvasnak-e a jelenlevők és a jelen nem levő könyvtárosok? Olvasnak-e azok, akik – reményeim szerint – tudós könyvtárosok akarnak lenni és azokká lesznek is?! Ismerik-e azokat a segédleteket, amelyekről a mai programmal kapcsolatban szó esett? És ha megkérdezném, hogy például *Gulyás Pálnak a Magyar írók élete és munkái* című biobibliográfiájából, amelyet *Viczián János* rendezett sajtó alá, az eddig megjelent vagy 19 kötetből hány van meg egy városi könyvtárban? És hogy ebből hány helyen írták ki azoknak a személyeknek az adatait, akiknek az életrajz szerint a településhez van valami közük? Ha kigyűjtötték, megfelelő-e az adatok számítógépes feldolgozása, a tárgyszavak megválasztása a jó visszakereshetőség érdekében? Magam a számítógéphez nem értek, de nemcsak ezért figyelmeztetek mindenkit, hogy a számítógépben őrzött adatokat időnként tegyék át papírra, mert így áttekinthetőbbek. Gyakorlati okok is a kimentés mellett szólnak: az írott szöveg általában nem „száll el”, vírus nem támadja meg, továbbá a papír élettartama bizonyítottan több száz év. A kimentés attól is megkíméli a könyvtárost, ami időnként sajnálatosan előfordul a könyvtárakban, hogy tudniillik betörők elviszik a teljes számítógép-állománynak nem a gépeit, hanem „csak” a merevlemezeit a rajtuk lévő valamennyi információval együtt...

Tudós könyvtárossá lenni – kanyarodom vissza ismét a fő témára. Ha egy könyvtáros a helyismeretet szenvedélyből és jól műveli, idővel települése közeli vagy távolabbi múltjának – vagy e múlt egészének – tudósává válik anélkül, hogy tudását a településről írott monográfiával hitelesítette volna. (Persze egyáltalán nem baj, ha ismeretei kiadványban öltének testet!) A tudós könyvtáros „imázsához” nem kell a szaktörténész erudíciója, a nagy szintézisek alkotására való képesség, amely egyébként is külön adottság. Ám igenis kell a segédletek elkészítésének akarása és megvalósítása, amelyhez más erőnyre: a lelkiismeretességen kívül pontosságra és állhatatos szorgalomra van szükség. Mindkettő a jó könyvtáros alaperénye. Ezekkel a helyismereti bibliográfiák, eseménytárak, kronológiák, személyi mutatók, *Ki kicsodák* elkészítése megvalósítható, és az állhatatosan végzett munka, a minden kérdésre válaszolni tudás képességéhez vezet el a könyvtárost, miközben magas rangra emeli a könyvtárt a szolgált közösség körében, szemében.

A suszternak az ő lyukas cipője – ez az, amit a külvilág nem néz el a mesternek. És a könyvtárnak az ő lyukas cipője, a hiányzó, vagy hiányos története? A szakma sem nézheti el jó intézményeinek nem a megírt történetük hiányát, hanem a könyvtártörténeti segédletek hiányát, amelyek a megírás előfeltételei. Évforduló évfordulót követ, a könyvtárak 50 évvel ezelőtti alapítására emlékezve–emlékeztetve egymás után jelennek meg publikációk, ám ezek nem kis hányada tele van hiányokkal, hézagokkal, helyenként elírásokkal, gyakran kifejezetten csacsкасággokkal. Mert hiányoztak a csupán lelkiismeretességgel és szorgalommal is előállítható alapozó munkák, amelyekre támaszkodva a botcsinálta, kijelölt, „muszáj” szerző a könyvtár történetét hitelesen megírhatta volna. Mert hiányoztak–hiányoznak a könyvtárra vonatkozó írások, hírlap- és folyóiratcikkek repertóriumai, nem készültek jól megszervezett és dokumentált szakmai életinterjúk a könyvtárak egykori vezetőivel, munkatársaival, nincsenek a könyvtár eseményeit folyamatosan,

illetve retrospektíve megörökítő kronológiák, nem léteznek a levéltárakban rendezetlenül elfekvő könyvtári iratokat feltáró indexek stb., stb.

Az országos kronológia kiadása azért késik, mert a volt járási könyvtárak többségének utódintézményei nem tudják adatszolgáltatásukkal a készülő központi kronológia hiányait pótolni, a befejezést segíteni, hiszen jóformán alig ismerik saját múltjukat. Pedig a *könyvtártörténet mint intézménytörténet a helyismereti-helytörténeti feltáró munka része*, s mint ilyen, merő önzésből is a legnagyobb figyelmet érdemelne a könyvtáros részéről!

Gerő Gyula

Könyvtár és információ multikulturális társadalmakban

12. Nemzetközi BOBCATSSS Szimpózium, Riga, 2004. január 26–28.

Egykoron a keleti és nyugati államok közötti kapcsolatteremtés és tapasztalatcsere fóruma volt a hét európai könyvtárosképző intézmény által útjára bocsátott nemzetközi BOBCATSSS szimpózium. Mostanra – 10 állam Európai Uniós integrációjának előestéjén – sokkal inkább a közös problémákra való megoldáskeresés, véleménycsere a legfőbb profilja az évente megrendezett konferenciának. A tavalyi téma után (Információpolitika és az Európai Unió) újra az európai integráció szempontjából aktuális kérdés, a multikulturalizmus és a könyvtári információs szolgáltatások problémája került sorra a szimpóziumon. (<http://www.bobcatsss.nu>)

A konferencia – mivel a résztvevők legnagyobb része az európai könyvtárosképző intézmények diákjaiból és oktatóiból kerül ki – a vizsgaidőszak végéhez igazodva, január végén vagy február elején kerül megrendezésre. Idén a svédországi Höögskolan i Borås és a rigai egyetem hallgatóinak közös szervezésében jött létre a szimpózium. A helyszínt a rigai egyetem épülete adta.

A multikulturalizmus könyvtári szempontból legfontosabb kérdése a különböző társadalmi, kulturális háttér nyomán kialakuló információs igények és a könyvtári-információs szolgáltatások viszonya volt. Három irányból közelítettek a témához a szervezők a beérkezett előadások szekcióülésekbe csoportosításánál: a társadalom, a felhasználó és a könyvtári-információs szakma szempontjából. Három szekcióban folytak párhuzamosan az előadások, így természetesen nem volt alkalmam minden egyes előadáson részt venni, és nem is tudom megosztani valamennyi elhangzott előadás anyagát a 3K olvasóival, bár igyekeztem mindhárom szempontot szem előtt tartva tájékozódni a helyszínen.

A multikulturalizmus meglehetősen tág teret lefedő esernyője alatt meglepően sok téma elfért, hiszen globalizálódó világunkban szinte valamennyi, az információs szolgáltatásokkal kapcsolatos kérdésnek van ilyen aspektusa is. Az előadások

mellett workshopokon cserélhettük ki gondolatainkat a következő témákban: szó-lásszabadság, a gyűlöletbeszéd szabadsága, diszkrimináció, hangzóanyagok archi-válása, a könyvtári szolgáltatások minősége, térképek on-line publikálása és digitá-lis archíválása, nagyvárosi könyvtárak multikulturális közösségek szolgálatában.

(Áttekintésem elkészítésében sajnos nem lehetett segítségemre az évről évre megjelenő BOBCATSSS Proceedings kötet, ezúttal ugyanis utólag készítik el és postázzák a résztvevők címére.)

Társadalom, információpolitika

Az európai multikulturális társadalmak meghatározó ismérve kell legyen, hogy a különböző információs szükségletekkel rendelkező rétegek egyenlően jussanak hozzá az információs javakhoz. Az esélyegyenlőség a szolgáltatások minőségén keresztül tud érvényesülni, így a kormányzati programoknak, a törvényhozásnak országos szinten kell lehetőséget teremteniük az információs javakhoz való egyen-lő hozzáférésre. A BOBCATSSS konferenciák történetében először Evelyn Kers-lake vetette fel azt a gondolatot 1998 januárjában Budapesten, hogy a közkönyv-tárak lehetnek az információs esélyegyenlőség egyedüli letéteményesei, ugyanis nem csupán az információt, de az eléréséhez szükséges technikai eszközökhöz való hozzáférést is ingyenesen bocsátják a felhasználóik rendelkezésére.¹

Piotr Malak, a toruni Nicolas Copernicus egyetem tanára az információs tár-sadalom kiépítésére vonatkozó lengyelországi kormányzati programokat ismer-tette. Előadása alapján nagyon sok hasonlóságot fedezhettünk fel a lengyelországi és a hazai gyakorlat között. Az információs társadalom építésére három szinten folynak projektek. Az eEurope program a jelenlegi 15 Európai Unió tagállam terve, az eEurope+ a csatlakozásra váró országokra vonatkozik, míg nemzeti szin-ten az ePolska program keretében folynak projektek az információs társadalom megvalósításáért. Ezek legfontosabb pontjai:

- a telekommunikációs infrastruktúra fejlesztése,
- széles körű, gyors, olcsó és biztonságos internet-hozzáférés biztosítása,
- az informatikai írástudás fejlesztése,
- a helyes internethasználat készségének kifejlesztése,
- infokommunikációs technológia fejlesztése falusias környezetben,
- a digitális rádiózás és televíziózás támogatása.

A terv aktív szereplői a könyvtárak. A program legköltségesebb része az infor-matikai infrastruktúra-fejlesztés, így a lengyel kormányzati elképzelésekben fontos szerepet játszik a könyvtár mint olyan intézményhálózat, mely országszerte rendel-kezik a szellemi javak eléréséhez szükséges technológiai eszközökkel. A könyv-tárak emellett mint nyilvános internet-hozzáférési pontok, mint a felhasználóképzés lehetséges helyszínei, a kulturális információs rendszerek kiépítői szerepelnek a

---

1 Kerslake, Evelyn: The social impact of public libraries in the UK Citizenship and inclusion in the information age. = Shaping the knowledge Society. Proceedings of 6th International BOBCATSSS Symposium January 26–28. 1998. Budapest, Royal School of Library and Information Science, 1998. 61–72. p.

tervben. A program részeként szintén a könyvtárak feladata a Lengyel Virtuális Könyvtár megvalósítása és a könyvtárgépesítés nyomán, a nemzetközi szabványokkal összehangolt működéssel a nemzetközi adatszerében való részvétel.

Az előadó végül konkrét példákon keresztül mutatta be a program megvalósításának egyes részeit a könyvtárügy területén. A Lengyel Internet Könyvtár a nemzet klasszikus szerzőinek műveit, kéziratokat, grafikákat, zeneműveket, tudományos folyóiratokat tesz elérhetővé a világhálón. A Lengyel Nemzeti Könyvtár a nemzeti örökség digitalizációjának a felelőse. Az Adam Mickiewicz Intézet gondozza a Lengyel Kulturális Portált, mely a lengyelországi kulturális intézményekről tartalmaz információt, illetve azok honlapjaihoz vezet el az érdeklődőt.²

Az információhoz való egyetemes hozzáférés biztosítása mellett a könyvtárak szerepet vállalhatnak az üzleti információszolgáltatásban is. Kihhasználva, hogy a gyors hozzáférés sokszoros hasznot hozhat a profitorientált vállalatoknak, egyre több könyvtár állít fel információs pultot, központot, amelyeken keresztül üzleti adatbázisokat, híreket, folyóiratokat tesznek hozzáférhetővé az érdeklődők számára, természetesen pénzért. Ennek lengyelországi példáját *három fiatal egyetemista* mutatta be. Lengyelországban jelenleg 30 ilyen központ működik a nagyobb városokban, és ezeket emelt díjas (rövidített) négyjegyű telefonszámon vagy a világhálón keresztül lehet igénybe venni. A változatos igényeknek megfelelően különböző adatbáziscsomagokat lehet megrendelni.

A felhasználó

A felhasználók különböző háttérrel, elvárásokkal fordulnak az információs szolgáltatások felé. A multikulturalizmust tágabban értelmezve a különbözőség nemcsak az eltérő kulturális (nemzeti, faji, etnikai) háttérből fakadhat, hanem a nemi, életkori, lakóhely szerinti különbözőségekből is. A „Felhasználói csoportok és szolgáltatások” című szekcióülésen ennek megfelelően az etnikai csoportoknak, mozgáskorlátozottaknak, gyermekeknek, falusi embereknek, külföldi diákoknak kínált információs szolgáltatásokról egyaránt esett szó.

A szolgáltatásoknak a felhasználó igényeihez való alakítása alapvetően fontos kérdés az információs esélyegyenlőség megteremtésében. A speciális rétegek megszólíthatóságának feltétele a különböző igények és a különböző csoportok kulturális hátterének megismerése. A konferencia programjában több előadás is foglalkozott kifejezetten egy-egy réteg könyvtári szolgáltatások szempontjából releváns körülményeinek bemutatásával.

Erre példa az eszéki egyetem nagyszabású kutatása, amely a Horvátország területén élő cigányság könyvtári ellátásának problémáját célozta meg, és amelyről *Lana Peic* és *Jasmina Soco* tartott beszámolót. Míg a legutóbbi népszámlálás során mindössze 9760 főnyi roma lakosságot regisztráltak (ez a teljes horvát népesség 0.21%-a), a roma szervezetek minimum 80 000, cigány nyelven beszélő emberrel számolnak. Pontos számukat nehéz meghatározni, ugyanis sokan közülük nem rendelkeznek állampolgársággal és állandó lakhellyel. Komoly problémát

---

2 Malak, Piotr: The Libraries as a Guide to the Information Technology and Information Society According to the Governmental Plans.

okoz az alacsony iskolázottság, az frástudatlanság, a rossz életkörülmények, és ezek miatt gyakorlatilag lehetetlenné válik számukra bármilyen információs szolgáltatás elérhetővé tétele. A nemzeti és etnikai kisebbségek védelme egyrészt a saját hagyományok ápolását, másrészt a kulturális gyarapodást, a szociális integrációt kell, hogy jelentse. Ennek érdekében és a roma identitás megőrzését támogatandó, Horvátországban a cigány szervezetekkel való együttműködésben konferenciákat szerveznek a témában, a nyelv megőrzése érdekében pedig cigány–horvát szótár megjelenését tervezik. A társadalmi integrációt segíti, hogy – szintén roma szervezetekkel együttműködve – újságcikkck, könyvek megjelentetésével ismertetik meg a cigány kultúrát a horvát lakossággal.

Frank Róza és Vitéz Éva két magyar megyeszékhelyen (Szombathelyen és Tatabányán) vizsgálták a mozgássérültek és értelmi fogyatékosok helyzetét, az esélyegyenlőség megteremtésére tett erőfeszítéseket, illetve hogy mennyiben kerülnek hátrányos helyzetbe a közlekedés és a mindennapi ügyintézés során. A két megyeszékhelyen lévő megyei könyvtárat szintén megvizsgálták ilyen szempontból. A vizsgálatot könyvtárosok és felhasználók körében végzett kérdőíves felmérés egészítette ki, amely az ilyen irányú erőfeszítésekkel szembeni attitűdöket kutatta. Bár az 1998. évi 26. törvény értelmében 2005 végére minden nyilvános épületet alkalmassá kell tenni arra, hogy a mozgássérültek akadálymentesen bejuthassanak, még mindig nagyon sok hiányosság tapasztalható ezen a téren, ráadásul a kérdőíves vizsgálatból kiderült, hogy a mozgássérültek számára való esélyegyenlőség biztosításának fontossága sem kellően tudatosodott bennünk.

Az emberek közötti különbözőségek tudatosításának a gyerekek körében fokozott jelentősége van. A multikulturális kiadványok arányát kutatták svéd hallgatók, *Malin Grabbe* és *Elisabeth Ingelfa* 2002-ben Svédországban kiadott gyermekkönyvek alapján. Kérdésük, hogy napjaink sokszínű kulturális valósága miként jelenik meg a gyermekkönyvekben. A vizsgálathoz olyan lényeges karakterjegyek alapján írták körül a multikulturális gyermekkönyv fogalmát, mint például: multikulturálisnak tekinthető az a könyv, melyben egynél több nép, vallás szerepel. Ehhez hasonló jegyek alapján megállapítható, hogy a 2002-es év során Svédországban megjelent gyermekkönyvek 17%-ában érvényesül a multikulturális szempont. Az ilyen típusú könyvek népszerűsítése a hallgatók állásfoglalása szerint a könyvtárak feladata lenne, hiszen ezek nagyban képesek erősíteni a toleranciát és a kulturális megértést már egészen kisgyermekkorban.

Magam szintén egy speciális igényekkel rendelkező felhasználói réteg, a kistelepeleken élő lakosság könyvtári ellátásának hazai nehézségeiről beszéltem. Ismertettem a jelenlegi problémákat, a kistelepelesek könyvtári ellátásával kapcsolatos paragrafusokat a magyar könyvtári törvényből, a 2003–2007-re kiadott stratégiai célkitűzések ezen vonatkozásait és a Könyvtári Intézet térségi szolgáltatások fejlesztésére irányuló kutatásait.

Multikulturalizmus és a könyvtári-információs szakma

A könyvtári-információs szakmában a multikulturalizmus közvetlenül a nemzetközi kapcsolatokban jelenik meg. A különböző nemzetek tapasztalatcsocréje fontos tényező mind a konkrét szolgáltatások fejlesztése, mind a nemzetközi tudomá-

nyos kommunikáció szempontjából. Kis népek esetében komoly erőfeszítésekre van szükség a nyelvi különbözőség áthidalására. Döbbenetesen keveset tudunk nagyon sok nép kutatóinak eredményeiről. Elsősorban az olyan kis országokra gondolok, mint a konferenciának helyet adó Lettország vagy a többi balti állam.

A nemzetközi könyvtárosság értelmezése jelenleg John Harvey és Frances Carroll definícióján alapul, miszerint az „a könyvtárosság egy vagy több aspektusának tanulmányozása két vagy több különböző környezetben, a hasonlóságok és különbözőségek meghatározása és megmagyarázása kulturális, demográfiai, gazdasági, történelmi, politikai, társadalmi vagy egyéb lényeges tényezők mentén.”³ A meghatározás szerint a legfontosabb cél tehát a különbözőségek meghatározása és az ebből való kölcsönös tapasztalatszerzés.

A tallinni pedagógiai egyetem hallgatója, *Sirli Piin* nemzetközi könyvtárosságról szóló előadásának a középpontjában éppen azok a nemzetközi kezdeményezések álltak, melyek elsődleges célja a különböző nemzetek tapasztalatainak cseréje. Míg az egész világ könyvtárosságát összefogó nemzetközi szerveződések (FID, IFLA), az egyes könyvtártípusok szerint létrejött szervezeteket (SLA – Special Libraries Association, IASL – International Association of School Librarianship, IMIA – International Medical Informatics Association) vagy az európai nemzetekre kiterjedő szervezeteket, mint a LIBER, EBLIDA, EUCLID a legtöbb résztvevő már ismerte, a balti országok és az észak-európai országok regionális együttműködési formái valamennyiünk számára igen tanulságosak voltak.

A Bibliotheca Baltica tíz, a Balti-tenger környezetében fekvő országból (Norvégia, Svédország, Finnország, Oroszország, Észtország, Lettország, Litvánia, Lengyelország, Németország, Dánia) 38 tagot tömörít. A kezdeményezést 1992 júniusában bocsátották útjára, amikor a hasonló elnevezésű lübecki konferencián elhatározták, hogy a tagkönyvtárak virtuális együttműködésével javítják a balti régió közös kulturális örökségének elérhetőségét. A kezdeményezés legfontosabb céljai: a régió könyvtárai közötti együttműködés segítése, a Balti-tengeri régióhoz kapcsolódó kutatások segítése, a balti érdekeltségű gyűjtemények elérhetőségének javítása.

1930 és 2000 között hat alkalommal került sor a három balti ország (Litvánia, Lettország és Észtország) könyvtárosainak közös konferenciájára. 1968 óta minden évben megrendezésre kerül a LiLaEst elnevezésű nyári szeminárium, melynek során a három balti ország nemzeti könyvtárainak 20-20 képviselője cseréli ki gondolatait. A rendezvény célja egyrészt a három nemzeti könyvtár fejlesztéseinek kölcsönös nyomon követése, másrészt az együttműködési formák, módok felvételése és a tapasztalatszere.

Az északi és a balti államok könyvtárosai négyévente rendeznek rendszeres konferenciát. A legutóbbit 2001-ben Észtországban tartották „Könyvtárak a tudásalapú társadalomban” címmel. Az észak-európai és a balti országok orvosi szakkönyvtárai szintén szoros együttműködést tartanak fenn. 1994-ben történt az első közeledés a két régió orvosi szakkönyvtári szövetségei között, míg 2000-ben a Nordic Association for Medical and Health Information (NAMHI) meghívta tagjai sorába a balti országok könyvtárait is. Az egyedülálló együttműködés nyomán

3 Harvey, John, F.–Carroll, Frances, L.: Internationalizing information science education: A handbook of policies and procedures in administration and curriculum. New York, 1987.

norvég szakkönyvtárak ingyenes fénymásolat-szolgáltatást kínálnak Vilnius és Kaunas orvosi könyvtárai számára, segítik a litván könyvtárak integrációját a nemzetközi szervezetekbe, közös szakmai programokat szerveznek, elősegítve a tudásmegosztást.

Katarina Zurawska és Bronislaw Zurawski arról szólt, hogy a nemzetköziség a könyvtárosképzésben is egyre nagyobb szerepet játszik, olyannyira, hogy a bekövetkezett változásokat is célszerű immár globális és helyi szinten egyaránt vizsgálat alá vetni. Globális szinten a változások függnék a kulturális különbözőségektől, a történelmi háttértől és a nemzetközi oktatáspolitikai aktuális állásától, az egyes országokban pedig a régiók közötti különbségek, az egyetemek és a különböző tárgyak tanításának egyedi gyakorlata jelentik a különbözőség legfontosabb változóit. Az információtechnológiai eszközök használata a könyvtárakban, az információs központokban és az oktatási intézményekben a folyamatok egységsülésének irányába hatnak.

Az egyes embercknek a multikulturális társadalmakban folyó életre történő felkészítésben nagy szerepet játszanak a nemzetközi projektek. A svéd Borås észak-veztféliai testvérvárosa Espelkamp. A két város iskolái 1991-ben indították útjára az „Espelkamp-Boråsprojektet” elnevezésű programot, melynek keretében 14–17 év közötti fiatalok töltenek el tanulmányaik ideje alatt egy hetet a másik városban élő családoknál. A cserekapcsolat pozitívan hat a gyerekekre, a családokra és a tanárok személyiségére egyaránt. Erősödik a résztvevőkben a nemzetköziség tudata, könnyebbé teszi az idegennyelv-tanulást, és – a tapasztalatok azt mutatják – általánosságban is nő a gyerekek motivációja a tanulásra. Az előadó, *Marianne Ericsson* szerint az Egyesült Nemzetek Szervezete által kiadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 26. cikkének a gyerekek tanuláshoz való egyetemes jogáról, a többnyelvűség támogatásáról és az információs térhez való egyetemes hozzáférésről szóló UNESCO-dokumentumnak a szellemiségét így egyszerre érvényesíthetik a gyakorlatban.

A programban résztvevő tanárok megvizsgálták, hogy mennyire használják a gyerekek a modern technikai eszközöket az egymással való kapcsolattartásban. A vizsgálat kimutatta, hogy egyszerre jellemző a hagyományos postai küldemény és az elektronikus levélküldés, hiszen míg a gyerekek az első bemutatkozó levelet hagyományos postai borítékban adják fel, a további levélváltások már a legtöbb esetben e-mailben történnek.

Kitekintés: BOBCATSSS 2005.

A jövő évi BOBCATSSS konferenciát hat év után újra Magyarország rendezi, ezúttal a norvég Høgskolen i Oslo és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanárképző Főiskolai Kar közös szervezésében. A két intézmény együttműködése régebben cserekapcsolatban nyilvánult meg, ezúttal a szervezés örömeit és fárasztó munkáját oszthatják meg egymással a két ország könyvtár szakos hallgatói. A norvég–magyar szervező csapat a rigai szimpózium záró rendezvényén vette át az évről-évre másnál lévő BOBCATSSS zászlót.

2005. január 31. és február 2. között a Librarianship in the Digital Age (Könyvtáros szakma a digitális korban) témakörben cserélhetik ki nézeteiket a különböző

országokból érkezett oktatók, hallgatók, könyvtáros szakemberek. A cím megint meglehetősen tág teret enged az előadóknak, akik a következő altémákban készülhetnek előadásokkal:

- Milyen a modern könyvtáros?
- Irodalom – Információ
- Az információ elérése Európában
- Az információ ára
- A nyilvános (köz-) könyvtár
- Az e-könyv.

(Az előadások tömörítvényeinek beküldési határideje október 31., az előadásoké november 30.)

A magyar könyvtár szakos hallgatók érzésem szerint újra nagy lehetőséget kaptak azzal, hogy hazánkban kerülhet sor a következő BOBCATSSS-szimpoziumra. Amióta nem Magyarországon rendezik ezeket a szimpóziumokat, sajnálatos módon meglehetősen kevesen vállalták az utazással járó nehézségeket és – támogatás hiányában – a költségeket, pedig a külföldi tapasztalatok megismerésére a kifejezetten diákok számára megrendezett konferenciák kiváló alkalmat jelentenek minden pályája elején lévő fiatalnak. A BOBCATSSS-konferenciák lehetőséget teremtenek a szakmai öntudat erősítésére, az előadói rutin kialakítására, az angol könyvtári szaknyelv megismerésére és számtalan új ismerőssel, barátal való megismerkedésre. 2005-ben mindezért nem kell több száz kilométert utazni, hiszen a BOBCATSSS házhoz jön...

Tóth Máté

Fiatal romák könyvtára a Gandhi Gimnáziumban

2004. március 31-én került sor a pécsi Gandhi Gimnáziumban a könyvtár megnyitására és a nyilvánosságnak történő átadására, amely egyben az iskola tízéves fennállásának ünnepélyes nyitórendezvénye is volt.

Az 1994 óta működő iskola első igazgatója, az 1999-ben elhunyt Bogdán János álma volt az iskola küldetését minden vonatkozásban támogató, korszerű iskolai könyvtár létrehozása. Halála után a tantestület, valamint az iskola mellett álló Gandhi Alapítvány tovább szötte a tervet: „Minden erőnkkel azon vagyunk, hogy bevégezzük az egykori és örökös igazgató, Bogdán János művét, hogy megvalósítsuk egy oktatási és információs központ és találkozóhely létrehozásáról szóló álmát.” Elképzelésüket sokan fölkarolták.

Könyvtárat tervezni egy roma gimnázium számára – feltehetően az elsőt a világon – egy magyar városban: ez volt az a feladat, amellyel a budapesti Goethe Intézet akkori könyvtárvezetője, Elisabeth Macan asszony 2000 őszén megnyerte a közös munkának a stuttgarti Könyvtári és Információs Ismeretek Főiskoláját. Az „Európai

tanulmányok és könyvtárépítés” elnevezésű tantárgyat hallgatók számára ez először csak információgyűjtést, később több magyarországi tanulmányutat, majd egyre gazdagodó személyes emberi kapcsolatokat jelentett a gimnázium igazgató-nőjével, Csovcsecs Etelkával, valamint tanáraiival, diákjaival, a Gandhi Alapítvány elöljáróival. Terveikből a hazai oktatáspolitikai elvek, az iskolai könyvtári tapasztalatok, az esélyegyenlőségi törekvések figyelembevételével 2001-re megszületett az új könyvtár filozófiája, szolgáltatásrendszere és megvalósítási terve.

A „Könyvtár a fiatal romáknak a pécsi Gandhi Gimnáziumban” elnevezésű projekt először fogalmazott meg a fenti szempontrendszernek megfelelő könyvtári filozófiát, mely szerint

- a könyvtárnak irányadó intézménynek kell lennie, azaz modell jellegűnek, amely egyesíti magában a hagyományos és a kísérleti formákat;
- a jövőre irányuló állománnyal rendelkezik, amely a diákok, tanárok, kutatók és információt keresők igénye szerint fog növekedni;
- olyan tanulási központ lesz, amely lehetőséget ad az egyénileg tanulóknak a koncentrálásra, a csoportban tanulóknak a kommunikációra;
- a gimnázium szabadidős programjainak kialakításában a könyvtár találkozóhely, a pihenés és egyben a kultúra iránti érdeklődés felkeltésének helye lesz;
- roma dokumentációs és információs központként átfogóan gyűjti és szolgáltatja a romákról szóló és a romáktól származó információhordozókat, valamint minden információt roma nyelven;
- a könyvtár „kifelé” a roma kultúra értékeit sugározza, „befelé”, az iskolába pedig a „külvilág”, a művészetek, a munka, a politika, a gazdaság impulzusait közvetíti;
- légkörével és elrendezésével tanulásra inspirál, ugyanakkor bizonyos fókig pótolja a hagyományos családi és rokoni összetartozást, az otthon hangulatát;
- a tanulók aktívan részt vesznek a könyvtár életében és fejlődésében, ezáltal felelőssé is válnak a könyvtárért, mely egyre inkább az ő könyvtáruk lesz;
- a könyvtár szerepet vállal a roma fiatalok önbizalmának erősítésében, hogy a „védett” gimnáziumi környezet elhagyása után a társadalmi és szociokulturális környezetben is magukra találjanak.

A filozófia ezután konkrét megvalósítási tervekben öltött testet a könyvtári állomány méretére és összetételére, elhelyezésére, a terek funkciójára, méreteire, a berendezésre, a személyzeti kérdésekre stb. vonatkozóan.

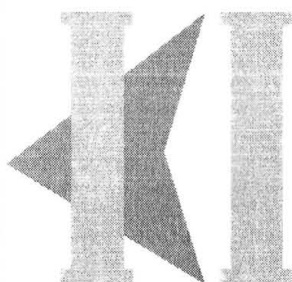
A megvalósulást sok támogatónak köszönheti a könyvtár: a szakmai felügyeletet a budapesti Goethe Intézet Könyvtára vállalta, a szakmai tanácsadást a már említett Stuttgarter Főiskola mellett (melyet időközben Média Főiskolának neveztek el) a Fővárosi Pedagógiai Intézet is végezte. Az anyagi támogatás a Gandhi Alapítvány (Pécs), a Hermann Niermann Közhasznú Alapítvány (Düsseldorf), a Schulz Könyvtártechnika Rt. (Speyer) nevéhez fűződik. Képviselőik – a jelenlévő sok más, szakmai és erkölcsi támogatóval együtt – méltán lehettek büszkéek és meghatottak az avatási ünnepségen.

A könyvtár 460 négyzetméter hasznos alapterületet elfoglaló intézmény lett, amelynek részlegei: tanulótér és olvasóterem, „Stúdió 12” (visszavonulásra alkalmas terem az érettségizők számára, kulturális és szabadidős tér mozgatható bú-

torokkal rendezvények és játékok céljára), valamint multimédia-részleg. A tízezres állomány szabadpolcos elhelyezésben található, 40 százaléka iskolai tanulási célokra, ugyanennyi kulturális és szabadidős célokra, 20 százaléka pedig az ún. Romaközpont céljaira szolgáló különállomány. A könyvtárban jelenleg nyolc számítógép áll rendelkezésre internet-hozzáféréssel. Az eligazodásban két könyvtáros segíti a fiatalokat.

A Gandhi Gimnázium könyvtárának megnyitóját Közép- és Délkelet-Európa Goethe Intézeteinek rendezésében kétnapos szakmai tanácskozás követte „Kisebbségek és könyvtár Középkelet-Európában, kulturális identitás és sokszínűség” címmel, amelyen kisebbségi megbízottak, a kisebbségek képviselői, egyetemi tanárok, szociológusok, könyvtári és információs szakemberek cserélték ki a kisebbségi kérdésben, a kultúrák közötti párbeszéd és az oktatáspolitikai területen szerzett tapasztalataikat.

(BÉ)

2003 decemberében jelent meg a **Könyvtári Intézet** kiadásában az *Öt év települési és szakkönyvtári ellátása a statisztika tükrében* című CD-ROM, amely részletesen és sokoldalú megközelítésben igyekszik adatokon és teljesítménymutatókon keresztül bemutatni a könyvtárakat az 1998–2002 közötti időszakban. A számok alapján mindenki maga vonhat le következtetéseket a tendenciák, a

trendek tekintetében, ebben segítségre lel Vidra Szabó Ferenc kísérő elemzésében is.

Szintén a Könyvtári Intézet adta ki az áprilisban megjelent *Mérés, adat, statisztika. Útmutató a könyvtárak statisztikai tevékenységéhez* című füzetet. A kiadvány elsősorban hasznosságával szeretne kitűnni: nemcsak részletesen eligazít a könyvtárak statisztikai munkáját, az OSAP 1442-es minisztériumi statisztikai kérdőívet illetően, hanem további tudnivalókat is közöl, így a tárggyal kapcsolatos jogszabályok, szabványok friss jegyzékét, a kapcsolódó fogalmak ismertetését.

Mindkét kiadvány megvásárolható a Könyvtári Intézetben
(1827 Budapest, Budavári Palota F. ép., ügyintéző: Szabó Lászlóné,
telefon: 224-3819).

A CD-ROM ára áfával 750,- a füzeté 420,- Ft.

A könyvtáros és az információs írástudás

David Bawden szemléje (Information and digital literacies: a review of concepts. *Journal of Documentation*. vol. 57, no. 2, March 2001, 218–259. [Tömörített formában: Információs és digitális írástudás: a fogalmak áttekintése. *Könyvtári Figyelő*, 2002., 48. évf. 1–2., 157–163.]) után újabb – szintén igen sok forrást áttekintő – szemle jelent meg Sirje Virkus tollából (Information literacy in Europe: a literature review.” *Information Research*. vol. 8, no 4, 159 <http://informationr.net/ir/8-4/paper159.html>).

Ezekből is láthatjuk, hogy a szakirodalomban, mindenekelőtt a könyvtári szakirodalomban számos, az információs írástudással kapcsolatos kifejezéssel találkozunk. Ilyenek:

- az információs írástudás (information literacy);
- a számítógépes írástudás (computer literacy és szinonimái);
- a könyvtári írástudás (library literacy);
- a média-írástudás (media literacy);
- a hálózati vagy internet-írástudás (network literacy, Internet literacy);
- a digitális írástudás (digital information literacy).

Az információs írástudást sokszor az írástudás egyikének tekintik, de átfogó, összefoglaló fogalomként is kezelhetjük. A következőkben ez utóbbi szemléletet fogom követni.

A közelmúltban írástudáson gyakran az írott anyagokból nyert információ hasznosításának képességét értették. A funkcionális írástudás elnevezést pedig széles körben alkalmazták mint alapvető információk olvasásának és megértésének a képességét. Ez a szemlélet megalapozottan él tovább, de az Amerikai Könyvtár-egyesület (ALA) 1989-es definíciója már információs írástudásról beszél. Ez a definíció nem korlátozódik a könyvtári forrásokra, ugyanis információs írástudónak azt tekintik, aki felismeri, mikor van szüksége információra, és kimondja, hogy végső soron az információs írástudást az birtokolja, aki megtanulta, hogyan kell tanulni, azaz már feltételezi annak ismeretét, hogyan szerveződik az információ, hogyan található meg, és hogyan használható fel a tanulásban. Az ALA az információs írástudás kapcsán egy sor szükséges készséget jelöl meg, amelyek a következők:

- az információs szükséglet felismerése,
- az adott probléma megoldásához szükséges információ azonosítása,
- a szükséges információ megtalálása,
- a megtalált információ értékelése,
- az információ szervezése,
- az információ hatékony felhasználása az adott probléma megoldására.

Az információs írástudásról beszélve különösen hangsúlyoznunk kell az információforrások kritikus kezelésének fontosságát. Az információs írástudás készségek integrált készlete, amelynek nyilvánvalóan magába kell foglalnia a számítógépek tág értelemben vett használatával kapcsolatos ismereteket és készségeket is, jól kiegészíti tehát az információs írástudás fogalmát a számítógépes írástudás, a digitális írástudás és az internet-írástudás.

Az írástudást egyúttal komplex szituációkhoz köthetjük, így viselkedésmintákat is jelent. Az információs technológiák gyorsan változnak, ezért az információs írástudás egész életen át történő tanulást tételez fel.

A multimédia terjedésével egyre inkább szükség lesz arra is, hogy a verbális szövegek mellett a képek közvetítette komplex információkat is kezelni tudjunk. Bár az információs írástudás a források ismeretén túl terjed, és nemcsak a könyvtárhoz kapcsolódik, aligha kétséges, hogy terjesztésében kiemelkedő szerepe van a könyvtárnak és a könyvtárosoknak. Hogy mennyire így van ez, közvetve bizonyítja, hogy (főként az angol nyelvben) az információs írástudást sokan a felhasználóképzés egy továbbfejlesztett formájának tekintik, illetve a felhasználóképzést nevezik *information literacy*-nek. Ez nem véletlen, hiszen az információs írástudás kialakulása a felhasználóképzésnek köszönhető, abból eredeztethető.

Információs írástudással persze a könyvtárosoknak is rendelkezniük kell. Ezért van különös jelentősége annak, hogy a vele kapcsolatos ismeretek jelen legyenek az informatikus-könyvtárosok alapképzésében és a könyvtárosok akkreditált továbbképzésében. E két képzési formában és magában a felhasználóképzésben is megszívlelendő néhány gondolat, amelyet egy 1997-es írásban olvashatunk. (Wills, D.: *Internet tutorials for faculty meeting academic needs*. RQ. Spring 1997. 360–368.)

Aligha kétséges: az oktatásban egyaránt szükséges, hogy a tárgy ismerete mellett pedagógiai ismeretekkel, készségekkel rendelkezzen a könyvtáros.

Felmerül a kérdés, vajon az élő, on-line bemutatók jók-e. Azt mondhatjuk, hogy lehetőleg ezt a formát érdemes választanunk. Akkor legalábbis, ha elegendő sávszélességgel számolhatunk. Persze a kellemetlen meglepetések elkerülésére jó, ha van előre letöltött anyagunk, amelyet vészhelyzetben elővehetünk.

Az a szempont sem elhanyagolható, amelyet Wills említ, nevezetesen, hogy jó, ha a résztvevők látják, milyen nehézségekkel kell az oktatónak megküzdenie, és azokat hogyan oldja meg. Ezt saját tapasztalataim is megerősítik.

Ha mégis úgy érezzük, hogy nem fog elegendő sávszélesség a rendelkezésünkre állni, ami túlzott lassúsághoz vezet, marad a weboldalak előzetes letöltése és off-line bemutatása. Ne felejtjük el, hogy ilyenkor legjobb, ha a *Teljes weblap* opciót választjuk böngészőnkben. Így az eredeti oldalakat az illúzió rombolása nélkül, az adott oldal összes elemével tölthetjük. Jó tudni azt is, hogy oldalak tömeges letöltését könnyen és kényelmesen elvégezhetjük az erre a célra szolgáló speciális szoftverek segítségével.

Választhatjuk azt a változatot is, hogy előbb az oktató megmutatja mindazt, amit fontosnak tart, majd a hallgatóság önállóan búvárkodhat az anyagban. Az önállóság persze lehet viszonylagos, hiszen adhatunk nekik feladatokat is. Alapvetően ez a forrásokat bemutató oktatás egyik legjobb módszere. Minél homogénebb a csoport, annál könnyebb a dolgunk. A gyakorlatban azonban még az elvileg homogén továbbképzési csoportok résztvevői is eltérő tapasztalatokkal és készségekkel rendelkeznek.

Jó, ha az internet bármely bemutatásakor óvakodunk a szélsőségektől. Sem nagyszerűségét, sem a használatával járó nehézségeket nem szabad túlhangsúlyoznunk. A könyvtárosok információs írástudással kapcsolatos képzsének azonban feltétlenül tartalmaznia kell a következőket:

- az internetes keresők előnyei és hátrányai;
- a forráskalauz, kapuszolgalát, virtuális könyvtár, portál fogalma;
- a forráskalauzok előnyei és hátrányai.

E cikk írása közben került kezembe a TMT idei első száma és benne Tóth Máté dolgozata (A könyvtáros szakma szerepváltása a digitális korban. Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 51. évf., 1. sz., 2004., 16–22.), amelynek számos gondolata rímel a fentiekre. Ő is megerősíti, hogy a közvetítői szerep környezetének megváltozásával kiemelkedő fontosságot kap az információs írástudás, amelyet a felhasználóknál magasabb szinten kell birtokolnunk.

Írástudásról lévén szó eszünkbe juthat, hogy szükséges megismernünk azokat a – zömükben írásbeli – műfajokat, amelyek elsajátításához és alkalmazásához nem elég, ha csak a fogalmazások közismert szerkezetét (bevezetés – tárgyalás – befejezés) ismerjük. Ilyenek például a pályázat, az önéletrajz, a (kutatási, pályázati) jelentés, a tudományos cikk vagy a mérési jegyzőkönyv.

Mindezeknek az ismereteknek az oktatás egészébe (talán leginkább a felsőoktatásba) is be kell kerülniük. (Lásd pl. Shapiro, J. J.–Hughes, S. K.: Information Literacy as a Liberal Art. Enlightenment proposals for a new curriculum. *Educom Review*. Vol. 31, No. 2, 1996. <http://www.educause.edu/pub/er/reviewArticles/31131.html>).

Bizonyára tanulságos volna közelebről megismerkednünk az Amerikai Egyesült Államok felsőoktatásában az utóbbi évtizedek egyik legjelentősebb változást hozó, az amerikai egyetemeken mindig is létezett a műfajokhoz is erősen kötődő írás–fogalmazásoktatást, a szaktárgyakkal integráló Writing Across the Curriculum (WAC) elnevezésű módszertannal. Egy hasonló megközelítést alkalmazva: a műfajokkal való „foglalatoskodásnak” általános műveltséget fejlesztő, értelmiségképző funkciója lehetne az oktatásban. Mindehhez ne felejtsük el, hogy a WAC megvalósításában a felsőoktatási könyvtáraknak fontos szerepe van. Fel kell tehát készülniük rá a könyvtárosoknak.

A fentebb említett műfajok ugyanis az idehaza legtöbbször tapasztaltnál és elvártnál professzionálisabb hozzáállást tételeznek fel minden szakembertől, ami azt jelenti, hogy ismernünk kell a velük kapcsolatos szabályokat, sőt néha az egy-egy műfajjal kapcsolatos divatokkal is tisztában kell lennünk.

Az információs írástudással kapcsolatos horizontunkon meg kell jelennie a szövegalkotással kapcsolatos ismereteknek is, de az olvasás sem vizsgálható ebben a kontextusban csupán szociológiai tárgyként, hanem figyelmet kell fordítanunk a vele kapcsolatos nyelvi és intellektuális tevékenységek tágabb körére. A multimédia terjedésével egyre inkább szükség lesz arra is, hogy a szövegek, mondatok, szavak olvasása mellett a képek közvetítette komplex információkat is meg tudjuk érteni, és azokat kezelni is tudjuk. (Handa, C.: Letter from the guest editor: digital rhetoric, digital literacy, computers, and composition. *Computers and Composition*. Vol. 18, 2001, 1–10.)

A Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) „vakbarát” felülete

Az Országos Széchényi Könyvtár keretében működő Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) olvasói felületének korszerűsítése keretében ún. vakbarát belépési oldalt is készített, amely nemcsak ellensúlyozza a grafikus felületen vakok számára nehézkes navigációt, hanem szándéka szerint tovább javítja a szolgáltatást. A vakos felület felolvasó szoftverekhez tervezett oldalakból áll, felolvasásra alakított letölthető text formátumú szövegeket és listákat tartalmaz, valamint on-line felolvasást tesz lehetővé a Világhalló webhelyhez való integráció révén. A MEK egyidejűleg kialakította az xml formátumú szövegtárolást a többirányú felhasználás kiszolgálására.

Bevezetés

A Magyar Elektronikus Könyvtárt az internet térhódításának korai szakaszában hozták létre, akkor még független projektként, és mint a számítástechnika úttörő vállalkozásainak oly gyakran, szembe kellett néznie a gyors változásokkal. Alig hét-nyolc évvel azután, hogy ismert lett, 2002 elején szükségessé vált a gyűjteményt kezelő rendszer korszerűsítése.

Az időközben végbement változások ilyesfélék voltak: a tárolókapacitás megnőtt, a helytakarékoság már nem fontos szempont, a szövegfarmátumok számos új, sokkal szebb megjelenítést kínáló változattal bővültek (újabb Word formátumok, HTML, PDF), a jellemzően karakteres üzemmódot pedig felváltotta a főleg Windowson alapuló grafikus. Könnyen belátható, hogy ezek a változások teljesítményben sokkal többet kívántak a hardvertől, ami még nem baj, hiszen a gépek gyors iramban fejlődtek. De ugyanezek a változások a vakon történő használatot inkább nehezítették, néha szinte lehetetlenné tették a szöveghez való hozzáférést. Hogyan is lehetne a képernyő használata nélkül, pusztán a felolvasóra hagyatkozva eligazodni egy bonyolult weboldalon? Hát még ha át is kell kelnünk néhány ilyen oldalon a szöveg eléréséhez. Az egér használata szóba sem jöhet. Nem a látás teljes hiánya az egyetlen, ami ezt megakadályozza. A gyengénlátás, kézremegés, koordinációs zavarok is nehézséget jelentenek az egérhasználatban. További romlást jelentett, hogy le is lassult a hálózati használat a nagyobb adatmennyiség miatt. A szövegek csinosabb külleme biztos nem kárpótolja ezért a vak vagy gyengénlátó felhasználókat.

Akik súlyos vagy teljes látáskárosodással használják az internetet, többnyire felolvasó szoftvereket alkalmaznak. A képernyő felolvasók a képernyőn megjelenő szövegen lépkednek végig, és a karakterekből álló csoportokat szavakként felolvasják. Emiatt az a felirat, amely képként került egy gombra, mintegy „láthatatlanná válik”, a felolvasó kihagyja mint képet (kivéve, ha az „alt” attribútum meg van

adva). Egy bonyolultabb weboldalon nem egyértelmű a „végiglépkedni” kifejezés sem. Nem biztos, hogy felolvasva ugyanazok a pontok kerülnek egymás mellé, mint a képernyőn.

A MEK kialakult olvasótábort tudhatott már maga mögött, mire 2002-ben sor került a rendszer áttervezésére. A kérdőíves felmérés szerint a rendszeres használóknak körülbelül egy százaléka vak. Az ő számukra, mint leveleikből kiderült, a legkönnyebben a sima szöveg (plain text) indítható el felolvasásra, tekintve, hogy a gépi felolvasók a karakterkódok felismerésén alapulnak. A szöveg felolvasása kicsit más, mint a képernyőolvasás, mivel a teljes fájlt képes egyszerre kezelni.

A MEK mint közhasznú webhely nem szeretné olvasóinak egy részét kizárni a használatból, vagy megnehezíteni azt számukra. Ezért a kor színvonalának és szokásainak megfelelő webfelület mellett ún. vakbarát belépési oldalakat is készítettünk, ahhoz hasonlóan, mintha egy könyvtárban lenne oldalbejárata, amely egyenesen az olvasóterembe vezet, ám nem gyönyörködhetünk az előtér szobraiban, színes szőnyegeiben, a büfét is kihagyjuk, és magunkkal kell cipelni a kabátunkat. (Az utóbbi kettő csak hasonlat.) Valamint legnagyobb meglepetésünkre vissza kellett nyúlni a sima szöveggént tárolt változatokhoz is, amelyekről azt hittük, hogy túlhaladta őket az idő.

Végül is a MEK vakos használatra alkalmassá tétele három fő részből állt: a weboldalak átszerkesztése, a letölthető szövegek közt a text változat elhelyezése otthoni felolvasatás céljára, valamint az on-line felolvasás.

A „vakbarát” weboldalak

A munkát különösen időszerűvé tette, hogy 2003 a fogyatékosok éve volt, és hogy a World Wide Web-konzorcium egy ideje már napirendre tűzte a kérdést. Web Access Initiative (WAI) néven kezdeményezést indított azzal a céllal, hogy az emberek minél szélesebb rétegei érhék el az internetoldalakat (főleg a közhasznú oldalakat, mintegy állampolgári jogként).

Íme egy rövidített lista arról, milyen legyen az ideális webhely a Web Access Initiative szerint:

1. Az input és output eszközök minél szélesebb skáláját támogassa. Például egér helyett billentyűzet, hang használata, outputként karakteres böngésző, esetleg braille-író.
2. Ha olyan tartalom van a lapon, amelynek megjelenítéséhez karakteres mód nem megfelelő, alternatív információ elhelyezése ajánlott, pl. kép helyett szöveges leírás, ami az „alt” attribútum kitöltésével egyszerűen megoldható. Általában kerüljük a feleslegesen bonyolult szerkezeteket.
3. Biztosítani kell a képek, hangfájlok automatikus letöltésének kikapcsolását, hogy az alapinformációhoz egyszerűbb böngészővel is hozzá tudjanak férni a használók.
4. A szolgáltatás formája a felhasználó által legyen variálható. Például a színt, betűméretet, szintetizált beszéd esetén a sebességet, hangmagasságot állítani tudja az eredeti beállítások felülbírlásával.
5. Adjon visszajelzést, hol áll éppen a felhasználó navigálás közben.
6. Legyen a felületről leírás és sűgő.

A WAI ajánlás (<http://www.w3c.org/WAI>) fejlesztőknek szánt leírásának magyar fordítását elhelyeztük a MEK honlapján: <http://mek.oszk.hu/egyesulet/palyazatok/vakbarat/>

Az elkészült vakos MEK honlap sajátosságai

Az oldalak a következő fő tulajdonságokkal rendelkeznek (*l. még a cikk végén található ábrákat is*):

1. A képeket minimalizáltuk.
2. A szövegméret változtatható.
3. Az információ egymás alatti sorokban jelenik meg még ott is, ahol látszólag táblázat van.
4. Feltördeltük az oldalt kisebb html lapokra, ami kiváltja a vakok számára nehézkes úrlapos keresés egy részét, és ugyanezért számos listát is elhelyeztünk.
5. Minden listát átszerkesztettünk úgy, hogy a lényeges információ legyen elől, tekintve, hogy a sor felolvasását abba lehet hagyatni, de csak a sor elején lehet kezdeni.
6. Többféle listát helyeztünk el, amelyek html formában is megjelennek, de le is lehet tölteni őket text formátumban.
7. Bizonyos részleteket kihagytunk a grafikusokhoz képest a könnyebb áttekinthetőség végett.
8. Használtuk az ún. accesskey attribútumot, ami alt+betűvel meghatározott helyre ugrik.

Az utolsó ponthoz magyarázatként: az accesskey egy egyszerű attribútum a linkben, például: `<a name="kereses.html" accesskey="k">Keresés</a>` hatására az alt-k billentyű lenyomására a kurzor a kereses.html linkre ugrik, majd ezután enter hatására behívja az oldalt. Vakos használatnál ez nagy könnyebbség, mert nem kell a felolvasóval végigsétálni a sorokon. Egyelőre négy helyen alkalmaztuk: a főoldalon a keresés (alt-k), a könyvismertető (alt-i) elérésére, a dokumentumok kezdőlapján a text formátumú szöveg letöltésének linkjére (alt-t), valamint a Világhalló behívására (alt-v).

Az igények igen különbözőek a segédprogramok sokfélesége és az olvasók különböző fizikai problémái miatt. Ezért a végleges kialakítást a vak, illetve gécgnélítő felhasználókkal történő folyamatos egyeztetés keretében, levelezőlistán tárgyaltuk, és a használat során még vélhetően tovább csiszolódik.

Text formátumú dokumentumok

Ahol lehetett, letöltésre szánt text formátumot is készítettünk. Egyszerűsége ellenére ez a szöveg is strukturált, mégpedig a vakok igényei szerint: A sorok 75 karakteresre tördeltek, a bekezdések között soremelés van, megkülönböztetendő az egyszerű sorvégtől, a fejezetek vagy egyéb dokumentumrészek között határolókat helyeztünk el, nevezetesen a fejezetcím és egyben a fejezet elejét *******, a fejezetcím

végét pedig +++ jelzi. Azt a célt szolgálja a határoló, hogy könnyen fájlokra tudja bontani fejezetenként a felhasználó a néha igen terjedelmes szövegeket. Az alábbi ábrán az „Alice csodaországban” első része látható.

Lewis Carroll
Alice Csodaországban

A mű eredeti címe: Alice's Adventures In Wonderland
Fordította: Kosztolányi Dezső

*** TARTALOM ***
Első fejezet
Lenn, a Nyuszi barlangjában

Második fejezet
Könyvtő

Harmadik fejezet
Körbecsukó meg az egér hosszú tarka farka

*** ELSŐ FEJEZET ***

Lenn, a Nyuszi barlangjában

Alice[1] már elunta, hogy tétlenül üldögéljen nénje mellett az árokparton. Egyszer-egyszer bepislantott abba a könyvbe, amelyet a nénje olvasott, de nem voltak benne se képek, se versek.

...

[1]Alice - ejtsd: elisz.

Az on-line felolvasás

Az on-line felolvasás jóval bonyolultabb: ma élenjáró technológia, és költségebbnek is tűnik, célját tekintve teljesen más, mint a letölthető text fájl. Az így hozzáférhetővé tett szöveg közösségi gépeken is olvasható, ahol az állandó kapcsolat gyakoribb, pl. könyvtár, teleház. Ilyen esetben a gép elindítását, a kliens letöltését az üzemeltetők végzik, és a látogatónak csak egy linkre kell kattintani: *on-line felolvasás*. Ha a helyzet úgy hozza, több ülésben elolvashatja helyben a művet (könyvjelzőt tehet), vagy esetleg hazaviheti valamelyik letölthető formátumban. A közösségi gépek legtöbbször Windows alatt futnak, míg a vakok otthoni gépeiken gyakran más operációs rendszert használnak. Az ilyen módon felszerelt könyvtár végre a vakoknak is tudna irodalmi élményt nyújtani, egyelőre ugyan szűk, de egyre bővülő választékból. A Világhalló-projekt, a MEK vagy a kettő együtt tervezi olyan művek felvitelét is, amelyek jogi védelem alatt állnak. Ebben az esetben természetesen nem lehetne letölteni, csak mindig két-három bekezdésnyi látszana a képernyőn, ahol éppen tart a felolvasás.

Az on-line felolvasás felismeri és kezeli a szöveg logikai egységeit, főleg ott, ahol xml formátumból indulhat ki. Az így feldolgozott szövegben navigálni lehet, ami majdnem olyan, mintha lapozgatnánk egy könyvben.

Ennek a felhasználási módnak további elterjedése az internetkapcsolat általánossá válásával és párhuzamosan a gyűjtemény gyarapodásával várható.

Az xml fájlok és a szerkezetüket meghatározó DTD (Document Type Definition)

A logikai jelölőkkel ellátott (xml) szövegből a letöltésre és felolvasásra szánt szövegek éppúgy előállíthatók konverzióval, mint a látók számára is alkalmas html oldalak, pdf fájlok, valamint a jövőben várható (esetleg váratlan) igények, mint pl. az e-book. Továbbá felhasználható a szöveg differenciált keresésre, újabb szöveggyűjtemény összeállítására, sőt, ha szükségessé válik, akár braille-ben is kinyomtatható.

Az xml-ben történő feldolgozás során a szöveget olyan jelölőkkel látjuk el, amelyek annak logikai szerkezetét tükrözik (pl. cím, fejezetek, azok címei, stb.), a megjelenési formát pedig külön stíluslapokkal határozzuk meg. Következésképpen elég egyszerű jól feldolgozni a szöveget, és akárhány stíluslapot írhatunk hozzá a későbbiekben, a szöveghez már nem kell hozzányúlni.

A későbbi sokoldalú felhasználás egységes, lehetőleg nemzetközi szabványon alapuló szerkezeti meghatározottságot igényel. Erre a célra a TEI (Text Encoding Initiative) ajánlásai alapján készítettet a MEK több dokumentumtípusra kiterjedő DTD-t, amely a későbbiekben egyéb digitalizálási projektekben is felhasználható lesz.

A DTD alapjául a TEI LITE szolgált. Ez a nemzetközi szabványt (<http://www.tei-c.org/Lite>) szépirodalmi művekre dolgozták ki, és arra az esetre optimalizálták, amikor a már elkészült szöveget utólag látjuk el xml címkékkel. Ha ugyanis az xml szerkezete előre adott, és a dokumentumot eszerint szerkesztik már készítéskor, sokkal egyöntetűbb struktúra érhető el. Értelemszerűen ezt inkább információt tartalmazó, pl. technikai jellegű vagy jogi dokumentumok esetében alkalmazzák.

Öt TEI LITE-alapú DTD készült. A négy fő dokumentumtípushoz (próza, vers, dráma, folyóiratcikk) egy-egy önállóan használható DTD rendelhető, és létezik egy „mixed” típusú is, amelyben minden elem szerepel. A mixed típusú DTD-t lehet a különböző dokumentumtípusokat tartalmazó művek, pl. antológiák digitalizálásához használni.

A DTD-t az Empolis Magyarország készítette az IHM–ITEM-pályázat keretében és megtalálható a <http://mek.oszk.hu/mekdtd> címen, ezen belül

a cikkek a <http://mek.oszk.hu/mekdtd/article>,

a színdarabok a <http://mek.oszk.hu/mekdtd/drama>,

a próza a <http://mek.oszk.hu/mekdtd/prose>,

a versek a <http://mek.oszk.hu/mekdtd/verse> tartalomjegyzék alatt található.

a vegyes típusú művekre pedig a <http://mek.oszk.hu/mekdtd/mixed> alatt az összes elemet egyben tartalmazó DTD.

* * *

Közkönyvtár a közösség szolgálatában

A Publika Magyar Könyvtári Kör április 15-én Budapesten, a Pataky István Művelődési Központban és 16-án Szentendrén, a Pest Megyei Könyvtárban országos konferenciát és fórumot rendezett *Közkönyvtár a közösség szolgálatában* címmel. A népes hallgatóság többek között arra várt választ az előadóktól, milyen új szerepe, kibővült feladatköre lehet a közkönyvtárnak az információs társadalomban; miképp járulhat hozzá a közkönyvtár digitális szolgáltatásaival a tudásalapú gazdaság és társadalom fejlődéséhez; hogyan valósulhat meg a könyvtárak együttműködése – immár európai perspektívában – a múzeumokkal, levéltárakkal, művelődési intézményekkel; mi módon kapcsolódhatnak a közkönyvtárak a hazánkban is meghonosodó e-kormányzás, e-üzlet, e-egészségügy munkájához.

A budapesti tanácskozás első előadója, *Fodor Péter*, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár főigazgatója áttekintést adott az idén alapításának századik évfordulóját ünneplő intézmény történetéről. Előadásában kevésbé a múlt földizésére törekedett, inkább azt a szempontot világította meg: miképp alkalmazkodott a főváros nyilvános könyvtára a folyton változó társadalmi, azaz olvasói igényekhez. Tehát ezúttal kevesebb szó esett a históriáról, sokkal több a FSZEK-nek a '90-es években elkezdődött nagy átalakulásáról, amely az igényeknek való jobb megfelelést szolgálta. Hogy ez a törekvés milyen sikerrel járt, azt a főigazgató számos kivetített diagrammal, statisztikai adattal szemléltette. Elegendő e helyütt egyetlen tényt idézni: a húsz évvel ezelőtti száznál több fiókkönyvtár száma manapság ugyan hatvan körüli, viszont a beíratkozott olvasók létszáma meghaladja a '80-as évek elejére jellemző, nagyszámú szolgáltatóhelyre beíratkozottak számát. Vagyis a FSZEK – mondotta Fodor Péter – az ezredfordulón kevesebb fiókkönyvtárban, ám az olvasók igényeit megfelelőbben kiszolgálva működik. Mindez nem jelenti csupán a szolgáltatás további koncentrálását és a hálózat zsugorítását, mert terveik között szerepel a hajdani Ugocsa mozi könyvtárrá történő átépítése vagy épp a Millenáris Park területén a XXI. század „mintakönyvtárának” kialakítása.

Skaliczki Judit, a NKÖM könyvtári főosztályának vezetője a tegnap, ma, holnap idődimenziójában vázolta föl a könyvtárak makro- és mikrokozmoszának évszázados változásait. Ilyen tekintetben a legszembetűnőbb változásként figyelhető meg, hogy a múltban a politika közömbös volt a könyvtár iránt, manapság azonban fölértékelődik a közkönyvtár, mind jobban támogatandóvá válik, hiszen az információs társadalom alapvető intézménye. És miközben a gazdaság nem mindig áll a kultúra, az olvasás, a könyvtár mellé, a társadalom – miként közvélemény-kutatási adatok is bizonyítják – elismeri, sőt preferálja a könyvtárat. A jövő fölvezérlésakor Skaliczki Judit néhány egyetemlegesen érvényes tendenciára, immár jól kitapintha-

tó fejlődési irányra mutatott rá. A könyvtár helyben levő, tényleges állományának elsődlegessége helyébe a szolgáltatás elsősége kerül, hiszen a könyvtár túllép saját keretein, és országos vagy éppen nemzetközi szintű szolgáltatást is képes helyben nyújtani (ODR, MOKKA, internet stb. segítségével). További változást, sőt fordulatot jelez az épülettől független, akár napi 24 órás szolgáltatásra is képes elektronikus könyvtár létrejötte. Az elektronikus hozzáférés még azt is jelenti, hogy a digitalizált állomány megszünteti a védett állományrészeket, szükségtelen lesz a papír-alapú dokumentumok kímélése végett válogatni az olvasók között. A fejlődési irányok és a közeljövőben bekövetkező változások summázataként Skaliczki Judit úgy fogalmazott: a könyvtár nem más, mint a dinamikus változásokat rugalmasan követő információs szolgáltató hely.

A közkönyvtárat még tágabb perspektívában, az információs társadalom horizontján mutatta be *Náray Szabó Gábor*, az ELTE oktatója. Mai világunk két alapvető tendenciáját vázolta föl kitűnően szemléltetett előadásában, a globalizációt, valamint annak káros hatásait ellensúlyozó helyi tudás lehetőségeit. Áttekintette, milyen hihetetlen előnyökkel és miféle aggasztó hátrányokkal jár a globalizáció, az emberi glóbusz összehúzóerője, ugyanakkor milyen lehetőségei vannak az egyéneknek, a kis közösségnek, a nemzetnek a káros következmények kiküszöbölésére. Az értékek megjelenítője, fóruma a közkönyvtár lehet mint a kis közösség modern agórája, mint az értékek őrzője és közvetítője. Vagyis – némi leegyszerűsítéssel – közkönyvtár a globalizáció kiegyenlítésének egyik fóruma, intézménye lehet.

Breda Kanun ljubljana-i könyvtáros a hátrányos helyzetű olvasók ellátásának két szlovéniai példáját ismertette szellemes, ironiát sem nélkülöző előadásában. Földidézte egy dél-szlovéniai cigány falu könyvtári ellátásának megszervezését (egy kiselejtezett bibliobusz segítségével), valamint bemutatta a ljubljana-i főpályaudvar aluljárójában létesített, a várakozó utasok vagy éppen az arra csellengők kiszolgálását ellátó elektronikus könyvtár működésének tapasztalatait. Mellesleg ez utóbbi intézmény megtestesíteni látszik a XXI. század könyvtári mintáját: néhány kézikönyvön, szótáron, útikalauzon kívül nincs könyvállománya, minden szolgáltatását elektronikus formában nyújtja.

A kecskeméti megyei könyvtár főigazgatója, *Ramháb Mária* a közkönyvtárnak arról a manapság egyre inkább előtérbe kerülő feladatáról szólt, amit ez az intézmény a társadalmi egyenlőtlenségek kiegyensúlyozásáért tehet. Bizonyos rétegek leszakadásának ütemét fékezheti, hatásait csökkentheti, illetve esélyeit növelheti a könyvtár, amely például a gyerekek számára „biztonságos” tartózkodási hely lehet, szerepe van a tájékozódásban és a tanulásban, de akár találkozóhelyként is szóba jöhet (pl. idősek, nyugdíjasok számára), játékos kibontakozási lehetőséget ad, segítheti a hátrányos helyzetűek fölzárkózását stb. Ha Skaliczki Judit a dinamikus változásokat követő szolgáltatóhelyként jellemezte a közkönyvtárat, úgy *Ramháb Mária* – ugyanilyen joggal – „küszöb nélküli” intézménynek mondta, szó szerinti és átvitt értelemben is.

Dippold Péter, a Könyvtári Intézet igazgatója a 2003-ban lezárult PULMAN és a folytatásaként indult CALIMERA-projektekről adott átfogó képet. Ismeretes,

hogy az utóbbi fő célkitűzése a helyi könyvtárak, levéltárak, múzeumok alulról építkező és összehangolt fejlesztése abból a célból, hogy a polgárok könnyen, egyszerűen férhessenek hozzá ezeknek az intézményeknek a komplex szolgáltatásához. A program célját úgy lehetne összefoglalni: „olyan digitális szolgáltatások kialakítása, amely a nemzeti információs politika részeként a technológiát fejlesztő cégek segítségével felhasználóbarát hozzáférést eredményez a kulturális javakhoz”. Az előadó kitért a Brüsszelben, 2004 januárjában megrendezett, a CALIMERA-t elindító konferencián megfogalmazott irányelvekre és az irányítást végző menedzsment fölépítésére is. (A CALIMERA-programról éppen ő adott teljességi igényű áttekintést a 3K 2004. márciusi számában.)

A konferencia másnap Szentendrén folytatódott. Itt hangzott el Takáts Béla nagyelőadása a helyismereti gyűjtemények és a tartalomszolgáltatás kapcsolatrendszeréről. Az előadást a 3K teljes terjedelmében közölni fogja.

Mezey László Miklós

A Publika Magyar Könyvtári Kör 2003. évi közhasznúsági jelentéséből

Összes közhasznú tevékenység bevételei

Pályázati úton elnyert támogatás	1 250 000,- Ft
Közhasznú tevékenységből származó bevétel	10 888 300,- Ft
Tagdíjból származó bevétel	38 000,- Ft
Egyéb bevétel	272 139,- Ft
Összes bevétel	12 448 439,- Ft

Közhasznú tevékenység ráfordításai

Anyagi jellegű ráfordítás	4 095 038,- Ft
Személyi jellegű ráfordítás	559 8477,- Ft
Értécsökkenés	0,- Ft
Egyéb ráfordítás	746 792,- Ft
Összes ráfordítás	10 440 307,- Ft
Tárgyévi közhasznú eredmény	2 008 132,- Ft

Vállalkozási tevékenységet a Kör nem folytatott. A Publika Magyar Könyvtári Kör a bevételeit és ezen belül a támogatásokat az alapító okiratban meghatározott közhasznú célok érdekében használta fel. Vezető tisztségviselői és tagjai feladatukat társadalmi munkában végezték. A 2003. évi beszámoló jelentés a www.ki.oszk.hu/publika honlapon megtekinthető.

Genfi Magyar Könyvtár – múlt, jelen, jövő

Nagy változásokat észlelhetett az, aki nyomon követte a Genfi Magyar Könyvtár életét a könyvtár megnyitása óta eltelt évtizedben. Mint arról tizenegy évvel ezelőtt hírt adtunk, 1993. március 19-én került sor a könyvtár felavatására, a genfi chemin de Terroux 21. szám alatti épületben. (Lásd: Genfi Magyar Értesítő, 1993. április 30.) Jóllehet a gyűjtemény alapítása korábban kezdődött, hiszen megálmodója, megeremtője és egyben fenntartója az 1950 óta Genfben élő Szabó Zoltán már a hetvenes években hozzákezdett dédelgetett tervének megvalósításához. Saját, háromszáz kötetes könyvtára szolgáltatta egykor az alapját annak a gyűjteménynek, amely napjainkra már harmincezres példányszámmal rendelkező, dinamikusan fejlődő, számítógépes adatfeldolgozású könyvtárrá alakult.

A gyarapodás részben adakozás révén történt, hiszen a magyarul már nem beszélő hozzátartozók a Genfi Magyar Könyvtárnak ajándékozták elhunyt szeretteik magyar nyelvű könyveit. Nemcsak Svájcban, hanem Németországból, Spanyolországból, Ausztriából, de még Casablancából is érkeztek ide könyvek, amelyeket a század elején kivándorló magyarok leszármazottai ajándékoztak a könyvtárnak. Számos példány őrzi a szerzők dedikálását és az elhalt tulajdonosok kézírásos bejegyzéseit. Szabó Zoltán saját gépkocsiján fél Európát beutazta ezekért a művekért, amelyek Genfben, a nemzetközi szervezetek közelségében egy magyar kulturális központ alapjául szolgáltak.

Az 1988-ban az Országos Széchényi Könyvtárral felvett kapcsolat következtében évente nyolc-tíz alkalommal érkezett küldemény az újonnan megjelent magyarországi kiadványokból a Genfi Magyar Könyvtárba. Nem csoda hát, hogy a nyolcvanas évek végén még egy kis vendégházban található gyűjtemény alaposan kinőtte önmagát, ezért a kilencvenes évek elején jóval nagyobb helyiségbe került át, és több szobával gyarapodott az alapító és fenntartó Szabó Zoltán nagylelkűsége révén, aki saját házának egész alagsorát rendezte be a genfi magyar közösség kulturális igényeinek szolgálatára. Nemcsak a könyvek tárolására nyílt a megnövekedett térben lehetőség, hanem előadások, kulturális rendezvények, közösségi összejövetelek, iskolai foglalkozások, egyesületi gyűlések tartására is alkalmassá vált a könyvtár. Szabó Zoltán a gyűjtemény nagyterme mellé berendezett egy minden kényelemmel felszerelt vendégszobát is, hogy a távolról érkező előadók, művészek, meghívottak szálláshelye megoldódjék ebben a magyar kulturális értékeket őrző, gyarapító és terjesztő központban.

A Genfi Magyar Könyvtár ugyanis nemcsak könyveket őriz és bocsájt az olvasók rendelkezésére minden nap reggel nyolctól este nyolcig, a vasárnapot is beleértve, hanem video- és audiokazettákat, újságokat, folyóiratokat, régi magyar filmeket és hanglemezeket is szolgáltat a magyar nyelven tájékozódni vágyók számára. Szabadpolcos kézikönyvtárának gyakran használt kötetei a lexikonok, enciklopédiák,

nyelvkönyvek, szótárak, művészeti és tudományos szakkönyvek, amelyek az ideológusokat egyetemisták, diplomamunkát vagy éppen doktori disszertációt készítő fiatalok hasznos segítői. Főleg magyar vonatkozású irodalom, történelem, szociológia és földrajz a könyvtár profilja. A gyűjtemény érdekes keresztmetszetet nyújt arról, hogy milyen könyveket olvastak az emigrációban élő magyarok.

A kilencvenes évek elejétől kezdve számítógépes katalogizálásra tért át a könyvtár, amelyet kezdetben az ISIS, majd a WINISIS programmal jórészt Pálffy Ottó, a könyvtár önkéntes munkatársa végzett. A katalogizálás naprakész volta miatt a harmincezeres gyűjteményben való tájékozódás gyors és sokoldalú. Nem véletlen, hogy sokan keresnek itt szellemi munkájukhoz anyagot, így a budapesti Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársai vagy Nagy László író, genfi honfitársunk, aki az 1998-ban, a Georg Kiadónál megjelent Budapest című könyve megírásához számos forrásanyagot ebben a könyvtárban talált meg. (Lásd: Genfi Magyar Értesítő, 1999. január 26.)

A Genfi Magyar Könyvtár sokrétű kulturális missziót is betölt. Számos művészeti, tudományos előadásnak, kiállításnak adott helyet az elmúlt évtized folyamán. A magyar kulturális élet több ismert szereplője volt vendége ennek a szellemi műhelynek. Csak néhány név álljon itt a teljesség igénye nélkül: Toró Tibor, fizikus professzor, Csengey Dénes író, politikus, Tollas Tibor költő, Göncz Árpád volt köztársasági elnök, Markó Béla politikus, Alexa Károly újságíró, Nagy Gáspár költő, Szakály Sándor történész, Szűrös Mátyás politikus, Raffay Ernő történész, Gosztonyi Péter hadtörténész, Bitskey István irodalomtörténész. Perényi János nagykövet, Csobánczi Horváth Gergely konzul, Páll Lajos festőművész, Kratochwill Mimi művészettörténész, Tempfli József püspök, Németh Zsolt politikus, Brády Zoltán újságíró, Segesváry Viktor politológus, Reszler András történész. Törzsök Erika szociológus, Bencze Iona és Illyés Kinga színművészek. Több ízben riportot készített a Genfi Magyar Könyvtárról a Duna és az MTV2 magyar televízió is. A rendezvények szereplői az előadás után mindenkor nyugalmas pihenésre és szívélyes vendéglátásra találhattak a Szabó Zoltán és felesége által rendelkezésre bocsájtott vendégszobában.

Számos genfi magyar intézménynek és kezdeményezésnek ad helyet e kulturális központ, hiszen itt tartja gyűlését a Pro Kárpátalja Munkacsoport, a Genfi Magyar Katolikus Misszió, itt vannak a protestáns bibliakörök, itt történik a gyerekek katekizmus oktatása, ezen a helyen tartja gyűléseit a Genfi Magyar Egyesület, itt zajlanak a gimnazista korú fiatalok magyar irodalomórái, de énekkari és táncpróbák, ballagási és egyéb iskolai ünnepek színhelye is volt gyakorta már a könyvtár.

Nem véletlen tehát, hogy e genfi magyar kulturális műhely tevékenységét az Országos Széchényi Könyvtár a magyar nyelv és kultúra ápolásáért már 1993 márciusában nagy elismeréssel illette, és hogy az alapító Szabó Zoltán tevékenységét 2001-ben a Pro Cultura Hungarica kitüntetéssel értékelte a magyar kormány.

– *Hogyan is lesz tovább, mik a gondjai a jövőre nézve e kulturális műhelynek?*
– *kérdeztük Szabó Zoltánt.*

– Amíg élek, folytatom és fenntartom a könyvtár tevékenységét, de amint meghalok, a családom nem foglalkozik vele többé, esetleg szemétre kerül ez a harmincezer kötetből álló gyűjtemény. Egyrészt Genfben jelentős lélekszámú a magyar diaszpóra az egykori emigránsok és a Magyarországról érkezett munkavállalók révén, de a nemzetközi szervezetek miatt is számos magyar tisztviselő végzi

itt munkáját négy-öt évig családostul, úgy vélem, számukra fontos, hogy megmaradjon a könyvtár. Másrészt egy ilyen nemzetközi városban, mint Genf, a magyar kultúra megismertetése szempontjából sem elhanyagolható a könyvtár léte. Gondoljunk arra, hogy az olaszoknak van Dante Kulturális Központjuk, a németeknek Goethe Intézetük, talán a magyarok számára is létre lehetne hozni valami hasonlót, és ennek jó alapjaként szolgálhatna a Genfi Magyar Könyvtár. A jövőt tekintve én egy alapítványra gondolnék, amellyel halálom után megoldódna a helyzet, ha több helyről támogatnák a fennmaradás ügyét. A várostól lehetne az elhelyezésre helyiséget találni, egy könyvtár szakos egyetemista szakmai gyakorlatként kezelhetné a gyűjteményt, esetleg váltásban. Sok embernek kellene összefognia, akiket jószándékúlag érdekel a könyvtár jövője.

Osztván Szabó Zoltán véleményét és osztóvzán gondjaiban, én is úgy vélem: erre lenne égető szükség, mert ne felejtsük, nagyon nehéz egy gyűjteményt létrehozni, de megdöbbenően könnyű pusztulni hagyni.

Czellár Judit

Felhívás Füzéki István Emlékérem adományozására

Dr. Füzéki Bálint testvére, az 1956-ban hősi halált halt Füzéki István könyvtáros emlékére díjat alapított. Az emlékérmeket minden esztendőben az a könyvtáros kapja meg, aki a megelőző évben, években a legtöbbet tette, kiemelkedő teljesítményt nyújtott a könyvtári szolgáltatások vagy tudományok terén. A díjat öttagú kuratórium fogja odaítélni.

A Magyar Könyvtárosok Egyesületének elnöksége kéri, hogy aki méltó személyről tud, tegyen javaslatot **2004. szeptember 10-éig**, és küldje meg indoklással együtt a Magyar Könyvtárosok Egyesülete címére (1055, Budapest, Hold u. 6.)

(A Füzéki István Emlékérem alapító okirata
a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 2002. decemberi számának
27-28. oldalán olvasható.)

Babiczky Béla
(1919–2004)

1952-ben került Babiczky Béla az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtártudományi Tanszékére. Itt dolgozott – 1978 és 1980 között mint tanszékvezető – nem nyugdíjba vonulásáig (1984), hanem szinte haláláig, hiszen a tanszékkel soha nem szakadt meg a kapcsolata, és még nyolcvan évesen is egyetemi tankönyv értékű munkát tett közzé. Mint egyetemi oktató, persze számos más mellett, elsősorban a tartalomfeltárás, közelebbről az ETO problémáinak szakembere, előadója volt. Nem a nekrológ az a műfaj, ahol az ETO-ról érdemben szólni lehetne, akárcsak dióhéjban is. Azt azonban mindenki, minden könyvtáros tudja, hogy ETO nélkül nincs könyvtártudomány, nincs könyvtár sem, és nem lesz még igen sokáig, ha tán majd egyszer, csak sci-fi fantáziával megkonstruálható roppant távoli, számunkra nem létező időben meg nem szűnik, el nem hal. De az is tudott, hogy az ETO, legyen bár a lehető legkristályosabb racionalitás és konstruktív elme terméke (olyan termék méghozzá, amelyet nem volt elég megteremteni, állandóan és folyamatosan teremteni is muszáj, „létben kell tartani”, nem kisebb elmeéllé és szorgalommal, mint amiként kialakították), nos legyen az ETO bármily racionális, tán a legracionálisabb produktuma szakmánknak, egyúttal igen nehéz „eszköz”, műszer is, amelyet érteni, amelyben otthon lenni a legnehezebb intellektuális feladatok közül való. Ha volt valaha valaki Magyarországon, aki „otthon volt” az ETO-ban, hát az Babiczky Béla volt. És ezzel keveset mondtunk. Az ETO nemcsak a legracionálisabb, egyúttal a legnemzetközibb könyvtári entitás is. Értői, szakemberei, „létben tartói”, folyamatos meglétének és állandó változásainak felelősei, őrei országhatárokon átívelő kicsiny, intranszigenz csoportot alkotnak; ők a szakma krémje, amelybe – egyenrangúként, a többiek által elfogadottként – beletartozni szinte elképzelhetetlenül nehéz. Babiczky Béla tagja volt ennek a nemzetközi szuperklubnak, egyenrangú legnevesebb nyugati kollégáival. Világszinten volt otthon az ETO-ban és annak hazai, magyar „létét”, ontológiai státusát szinte egymaga biztosította évtizedeken át. És ha ma elmondhatjuk, hogy e klubnak most is vannak a nyugatiakkal egyenrangú tagjai (mert vannak, ha csak maroknyian is), az is Babiczky érdeme. Hisz ő tanította őket, ő nevelt magához méltó utódokat. És persze nevelte – évtizedeken át – az ETO könyvtári használóinak, kezelőinek, gondozóinak nemzedéksorait is. Jegyzet-, tankönyv- és monográfiaíróként is, elsősorban azonban oktatóként, egyetemi szemeszterek végeláthatatlan sorának előadójaként, szemináriumok ezreinek vezetőjeként.

Nem volt „jó” előadó. Az ETO-ért lelkesülők (szinte minden évfolyamban akadt ilyen, de mindenkor nagyon kevés) kicsiny konfraternitásán kívüliek általában bizony unták, untuk korrekt, pontos, szigorúan fogalmi előadásait. Hisz – ellentétben oly sok kollégájával, tanártársával – Babiczky Béla nem volt villódzó „zseni”, nem kápráztatott el senkit, nem használta fel egyébként valóban káprázatos műveltségének bizonyonnyal népszerűsége segítő elemeit előadásaiban. Csak a tárgyról és csak tárgyszerűen szólt. És nem zavarta kollégáinak az övét homályba borító kedveltsége, az, hogy azokért igen, őerte senki sem lelkesült, rajongott. Ez a visszafogottság, ez a szakmai kérdések mögé húzódó lemondás, ez a tárgyban való szinte eltűnés – ahogy idősödik az ember – egyre imponálóbbnak, egyre hősiesebbnek és egyre lényegesebbnek tűnik fel. Azt hisszük, hogy a hatalmas és szinte beláthatatlan szakmai és tanári produkció mellett ez is a legfontosabb örökségek közé tartozik, amelyet Babiczky tanár úr ránk hagyott. Bár tudnánk vele okosan sáfárkodni. (VK)

Roboz Péter (1934–2004)

A szélesebb szakmai közvélemény elsősorban a TMT szerkesztőjeként ismerhette, ismerte Roboz Pétert. Hisz rovatvezetője volt a TMT-nek, az on-line, majd a hírrovatot szerkesztette. (Hadd tegyem hozzá, mint ebben az egy műfajban legalább kollégája, hogy Roboz Péter a nagy, a meghatározó szerkesztők közé tartozott, többek közt azzal is, hogy nem ő szólt lapja hasábjain, vagy csak viszonylag ritkán, nem ő szerepelt ott állandóan, mint nem egy grafomán és hiú társa, hanem anyagát hagyta szóhoz jutni.) De elsősorban mégsem szerkesztő volt, hanem szakmánk titkos nagyjainak egyike. Pedig nem könyvtárosként indult, sőt! Fizikus volt, nem is akármilyen. Pályáját az MTA Műszaki Fizikai Kutatóintézetében kezdte, és talán az e téren kevésbé tájékozottak is tudják, hogy ez mit jelentett. Egy tudományos karrier szinte biztos ígéretét, jelentős fizikusi pályafutás nyitányát. Nos, Roboz Péter nem fizikusként, hanem informatikusként vált naggyá. De nem válhatott volna azzá, aki lett belőle, ha nem fizikusként indul. Mert az ő pályafutásának ma még szinte beláthatatlanul nagy és jelentős hozadéka az volt, hogy a legelső közt teremtette meg számunkra a ma már filoszok számára is oly otthonos számítógépes szép új világot (ezúttal e jelzős szerkezet nélkülöz minden ironiát). Ehhez pedig fizikusi alpműveltségre, a fizikában való otthonosságra volt szükség. Sokszor szóltunk már – e lap hasábjain is – a mai magyar könyvtárügyet létrehozó, megteremtő hőskorról, a háború utáni első, alapozó könyvtárosi nemzedékről, a hősököről. Sokkal kevesebbet szóltunk és sokkal ke-

vesebbet tudunk arról és azokról, akik megteremtették annak lehetőségét, hogy a könyvtárakban otthon legyen a számítógép, hogy adatbázisok épüljenek, hogy az on-line keresés a legegyszerűbb és legbanálisabb könyvtári rutinmunkák egyike legyen stb. Paradox volt Roboz Péternek és kevés számú társának a helyzete: egy a számítógépről legfeljebb mítoszokat vagy ideológiai aggályokat hallott, számítógépet legfeljebb sci-fi filmekben látott, a matematika és a természettudományok iránt zsigeri ellenszenvet érző könyvtári–könyvtárosi környezetben kellett megteremteniük valamit, amiről – az induláskor – ők sem igen tudtak semmit. Szinte ex nihilo teremtés folyt itt, Roboz Péter és kevés számú társa jóvoltából. Küzdelmeikről, válságaikról, kis számú segítőkéről, számos gátolójukról alig is tudunk valamit. Az eredményt, az eredmények esodás szegmentum-szekvenciáit ismerjük, használjuk, már oda se figyelünk rájuk. Roboz Péter és társai életműve, életük heroikus munkálkodása beépült, immáron véglegesen, onnan eltávolíthatatlanul napjaink könyvtári, informatikusi világába. De most legalább, Roboz Péter oly korai és minden kollégája számára oly fájdalmas halála kapcsán azért elmélkedjünk el azon, mi lenne, ha... Mi lenne, ha Roboz Péterék nem tették volna meg azt, amit megtettek. (VK)

Tisztelt Kolléga!

Ezúton szeretném tájékoztatni, hogy a Bookline – Online Könyváruház és Antikvárium a Könyvtár Program keretében kedvezményes vásárlási lehetőséget nyújt könyvtáraknak, iskoláknak, levéltáraknak, múzeumoknak és közgyűjteményeknek.

Könyváruházunk a legnagyobb hazai könyvvásárlókkal rendelkezik – új és antikvár könyvek mellett a nagykereskedelmi forgalomban nem kapható kiadványok is elérhetőek nálunk (mint pl. az MTA Intézeteinek kiadványai). Jelenleg számos antikváriummal és könyvnyagykereskedéssel állunk kapcsolatban. Adatbázisunk a napi forgalomban lévő kiadványok többségét – 30 000 címet tartalmaz, az elérhető antikvár állomány átlag 25 000 cím. Az éppen nem kapható, de előjegyezhető címek száma több mint 200 000. A Könyvtár Program keretében az új könyvekre 20% kedvezményt biztosítunk az eredeti bolti árból.

Ezzel a lehetőséggel könyvtárak, iskolák, levéltárak, múzeumok, és közgyűjtemények a regisztrációt követően mindenfajta kötelezettség (kizárólagossági megállapodás, valamint idő- és összeghatár) nélkül élhetnek.

Amennyiben ajánlatunk felkeltette érdeklődését, és élni kíván a lehetőséggel, küldje el felhasználónevét a konyvtar@bookline.hu címre.

Üdvözlettel,

*Rónyai Judit
Bookline Könyváruház,
könyvtári kapcsolatok főmunkatárs*

MEGJELENT

a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1601 előtti nyomtatványainak katalógusa,
Klinda Mária munkája a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
és az Országos Széchényi Könyvtár kiadásában.

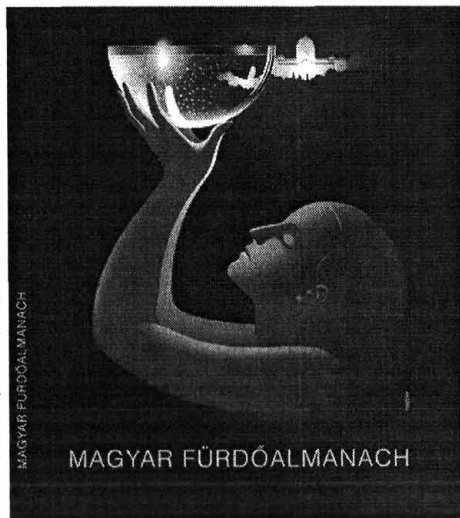
A 985 mű 1022 példányának leírását tartalmazó katalógus annak a Borsa Gedeon által kezdeményezett országos programnak a keretében készült el elsőként, amely célul tűzte ki a hazai közgyűjtemények XV–XVI. századi nyomtatványainak egységes szempontok szerinti feltárását. A részletes kollációt is közlő leírások az egyes példányok hiányairól, a kötések adatairól, a tulajdonosi bejegyzésekről és a kézi díszítésekről is számot adnak. Nyomdahely szerinti és betűrendes nyomdász- és kiadói mutató, időrendi, nyelvi és possessor-mutató, valamint a fontosabb bibliográfiák konkordanciái segítik a használatot. A könyvtár történeti kötéseit Rozsondai Marianne tanulmánya ismerteti. A kötet végén ex librisek és bélyegzők másolatai állnak.

Megvásárolható a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Olvasószolgálatánál
(Budapest VIII., Reviczky u. 1.) 6800,- Ft-os áron. Postai rendelés Kádár
Lászlónénál (FSZEK, Budapest, Ötpacsirta u. 4. 1088)

Magyar fürdőalmanach

A fenti címmel jelent meg egy – nem túlzás a szó – gyönyörűséges, pazar kiállítású, nos micsoda is? Kötet? Könyv? Album? Képeskönyv? Strandra invitáló, ivókúrára buzdító reklámkiadvány? Turisztikai útmutató? Az Országos Széchényi Könyvtár anyagának egy speciális metszetét, aspektusát bemutató összeállítás? A felsorolást folytathatnánk még hosszasan. Mindegyik megállapításunk találó lenne, ám még együtt sem adnák ki azt, ami maga a mű. Lehet, a szerkesztők, összeállítók Goethe Faustja prológusának színházigazgatója tanácsára ügyeltek: Wer vieles bringt, wird manchem etwas bringen (Aki sokat hoz, az hoz mindenkinek holmi egyéni kis útravalót). Mi azonban úgy véljük, nem elsősorban erről van szó. Hogy ezt érzékeltezhessük, egy kis kerülőutat szükséges tennünk.

A szó, a szavak, fürdő, strand, ivókúra, fürdőélet, balneológia, gyógyvíz kibekiben igen gazdag konnotációjúak lehetnek. Az irodalom barátaiban, ismerőseiben felidéződhetnek – már kinek-kinek jellemző olvasmányanyaga szerint – akár a tizenkilencedik-huszedik századi klasszikusok, Kemény, Jókai, Mikszáth, Herczeg regényeinek egyes, az akkori realizmus áradó bőségével és életes pontosságával áradó fürdőjelenetei, epizódjai. Kemény nem történelmi regényeiben alapvető szerepe van a fürdőéletnek, éppen nem csak staffázst szolgáltatnak, de Jókai számos regényében is nagy, epikailag döntő részük van a hasonló motívumoknak, a Gyurkovics-fiúk fürdőköni esett kalandjai sem igen felejthetők. De a nagy oroszok, Turgenev, Tolsztoj hasonló helyszínei is okvetlenül „beugranak” az olvasók emlékezetébe. (Gondoljunk csak az Anna Karenina nagy – persze európai, nem orosz-honi – fürdőkúrájára, a szegény, csalódott Kittyvel!) És az angolok, élükön talán – az e nemben utólérhetetlen – Meredith-szel. Ki-ki itt is sorjáztathatná a példákat. De a nem annyira az irodalom, mint inkább a szociológia iránt érdeklődők is gazdag hivatkozási anyagra lelhetnek. A hazai szociográfia egyik remekműve, Eötvös Károly Balaton-könyve csak egyetlen, igaz, aligha elhanyagolható példa. És az emlékirat- vagy levélgyűjtemény olvasók? Ugye Bethlen Miklós klasszikus önéletírásának fürdésről, fürdőzésről (pontosabban annak sporadikus voltáról) szóló passzusai sokak emlékében élnek. De vajon nem feltűnő-e Arany János levelezésében is a fürdőkúrák emlegetése? Persze Goethe naplóiban, naplójellegű feljegyzéseiben, gazdag levelezésében is szinte már a túl-

sáig sok szó esik a fürdőkre való utazásokról, a fürdők ilyen-olyan (főleg persze pozitív) hatásairól, a fürdőzés jeleneteiről stb. De még olyan levelezésgyűjteményekben is, mint amilyen a Fülep Lajosé, sem hiányoznak a harkányi gyógyfürdőzésekről beszámoló passzusok. És a művelődéstörténet! Egon Friedellnek a középkori fürdőéletéről szóló fejtegetései Szerb Antalt szinte plagizálásra is csábították (világirodalom-történetében szinte szó szerinti átvételek találhatók erről a témáról, és nemcsak azért, mert a fürdőélet bursikóz vonásai olyigen megtetszetek neki, hanem elsősorban talán azért, mert ráérezett: sokkal többről van itt szó, mint akár szexuálisan is érdekes jelenetekről–szokásokról). Valami alapvető hangzott el Friedellnél – és persze másoknál is – a fürdőélet kapcsán. Valami olyan, ami az irodalomtörténet számára is elsőrendű jelentőségű.

Nem folytatnánk amúgy is fölötte töredékes, utalásszerű szemlénket. Annyit talán sikerült legalább jelezniünk, hogy a fürdés, fürdőélet, ivókúra címszavakkal jelzett fogalom- és tárgykör meglepően nagy helyet igényelt magának az irodalomban, a nagyok magánéletében, a mindennapok sajátosságait fürkésző szociográfiában-szociológiában, az irodalom- és művelődéstörténetben stb. (Azt azért még, ideológiai célzásunkat kiegészítendő, megjegyeznénk, hogy a két világháború közti vallásos, kegyes irodalomban is fölötte nagy szerep jutott a strandéletnek. Nemcsak Tóth Tihamér óvta a tiszta férfiúságra vágyó ifjakat a strand erkölcselenségétől, de a fiatal lányok számára is több szerző[nő] tollából hangzott el a buzdítás: vajon el tudod-e képzelni magad mellett a Szent Szület a strandon? Ugye nem. Hát akkor Te mit keresnél ott?) Szóval, többről (és részint egészen másról) van itt szó, mint reklámról, turisztikáról, üzletről. Valami alapvetőről. És ha ez igaz, akkor a történettudománynak foglalkoznia kell vele, még hozzá lege artis, teljes erőbedobással. És foglalkozik is. Elsősorban természetesen a német szakirodalom, amely – napjainkra legalábbis – szinte külön diszciplínává avatta a fürdőélet kutatását. Hogy miről is van szó, igen szépen példázza a most tárgyalandó kötethez *Monok István* által írt előszó. Ebből idéznénk néhány passzust:

„Az Országos Széchényi Könyvtár fennállásának bicentenáriumi ünnepe ségei számos lehetőséget kínáltak arra, hogy elgondolkozzunk a nemzeti könyvtárak időben változó feladatrendszerén. Joggal kérdezheti azonban az olvasó, hogy ebben a feladatrendszerben hol van a helye a magyarországi fürdőkről szóló történeti áttekintésnek? A választ egyszerűen és röviden is megfogalmazhatjuk: a nemzeti könyvtár, mint tudományos műhely természetesen is foglalkozhat a magyar művelődéstörténet bármelyik fejezetével. Nem vagyok azonban biztos abban, hogy ez a magyarázat mindenkit kielégítene, ezért valamivel hosszabb érvelésre is szükség lehet. A humán tudományos kutatásban az alap kutatásnak minősülő forrásfeltárás jelentős mértékben a közgyűjteményekbe szorul. Így van ez nagyobb hagyományú kutatási területeken is, de főképpen így van ez az egyes korok hétköznapijainak a kutatásában. A fürdőélet – bármennyire is elsősorban az ünnepnapokon vagy pihenésképpen mentek az emberek ezekre a helyekre – egyike ezeknek a kutatási területeknek. Kósa László klasszikusnak számító monográfiája (Fürdőélet a Monarchiában. Bu-

dapest, 1999) módszertanilag és eredményeit tekintve is követésre méltó munka, de nem helyettesítheti a módszeres forrásfeltárást. Ez az alap kutatás pedig szükségképpen összekapcsolódik a Nemzeti Könyvtár Kisnyomtatványtárának állományleírásával (képeslapok, plakátok, hirdetések stb.). A forrásfeltárás – könyvtári szempontból: katalogizálás – mentén természetes módon akadnak olyan témák, amelyeket egy-egy tanulmányban közre lehet adni. A Magyar Fürdőszövetség és az Országos Széchényi Könyvtár közös vállalkozásában megjelenő kötet fórumot biztosít az új eredmények közzétételéhez...”

Az eddig elmondottak alapján talán senki nem fog csodálkozni, ha a fürdőélet kapcsán Monok István módszeres forrásfeltárásról, kutatási területekről, alap kutatásokról szól. A téma – enyhén szólva – megéri az erőbedobást. A kötetnek tehát, amelyről szólni kívánnánk, éppen nem merül ki a jelentősége abban, hogy kellemes, izgalmas látnivalókat kínál, hogy kedvvel és érdeklődéssel (egyre fokozódó érdeklődéssel) lapozgatható, hogy nagyszerű fotói kiemelt élvezetet, sokszor önfelelt szórakozást kínálnak (néha egyenesen szenzációszak, mint például amikor Babits Mihály vagy József Attila látható fürdődresszben, netán Tersánszky Józsi Jenő ugrik – bravúrral – hátast a vízbe.) Persze az összeállítók, szerzők, szerkesztők, közreműködők (számuk a szokásosnál sokkal nagyobb, igazi kollektív alkotás a munka, kolofonján nevek tucatjai találhatóak) nem a tudományosságot állították az előtérbe. Néha szinte az az érzése az embernek, a kötet a forgatójának, hogy álorcában óhajtották művelni a tudományt. A – szerintük nyilvánvalóan „unalmas”, kevesekre tartozó, keveseket érdeklő kutatási eredményeket, szakmai bravúrokat megédésítették a laikus olvasó, lapozgató számára. Ez olyannyira sikerült, hogy a nem hozzáértő szemében szinte kiemelkedően jól sikerült reklámanyagnak, turisztikai albumnak, nem kis, hanem nagy színesnek is tűnhet a munka. Ám erről szó sincs. A kötet anyagának túlnyomó része nyomtatásban először megjelenő, friss kutatási eredményeket közlő szövegeket és képeket hoz, egésze pedig a témának mesteri módon összeállított, természetesen további kutatásra is fölötébb buzdító szintézise. Igen jellemző, hogy a szerzők, összeállítók, szerkesztők elsősorban a téma egészének feltérképezésére törekedtek. Külön fejezetek szólnak a vízről mint olyanról (*Víz az éltető őselem*), a gyógyító, a gyógyvízről, az ivókúráról, a hazai fürdő kultúra kezdetéről (*A római thermaetől a török ilidzsáig*), a fürdőletről Magyarországon 1780-tól 1848-ig, a magyar fürdőfejlődés aranykoráról, a mai fürdőkről, a fürdőfejlesztés különböző korszakairól, arról, hogy mi az összefüggés gyógyüdülés és üzleti vállalkozás között, hogy micsoda is a mai értelemben vett fürdő kultúra és egészségturizmus stb. Oldott szövegezésben, pittoreszk részletek, akár anekdoták felidézésétől sem visszariadva olyasmiket tárgyalnak a tanulmányok szerzői, amik egyetemi szemináriumok anyagai lehetnének. (Néhány éve valóban azok is voltak, Heiszler Vilmos, az ELTE professzora tartott a témáról, bár persze csak az aranykorra kiterjeszkedő nagyszabású, több szemeszteren át tartó, hallatlanul népszerű előadássorozatot és gyakorlatot.) A kötetre igen jellemző az is, hogy függelék csaknem olyan terjedelmű, mint maga a „főanyag”. Ám azt is meg kell említenünk ennek kapcsán, hogy a függelék nem csak szigorúan szakszerű anyagot tartalmaz, a kötetnek erre a részére is jellemző, hogy a laikus, sőt léha forgató is szívesen búvárkodhat benne. Hisz megtalálható itt ásványvizeinknek a nem is mini lexikona.

összes jellemzőik felsorolásával, a magyar balneológia kiemelkedő személyiségeinek lexikona, a híres építészek híres fürdőinek bemutatása (a fürdőépítészet első hazai összefoglalása ez a rész), a Magyarország fürdőit bemutató, egyenkénti, igen pontos leírásokat tartalmazó, fotókkal gazdagon ékített fejezet, valamint egy remek válogatott szakirodalmi bibliográfia. Mit jelent, mit jelenthet mindez?

Elsősorban azt, hogy ezzel az almanachhal először készült nem csupán teljességre törekvő, de valóban teljes feltérképezése a magyarországi fürdőkultúrának, annak minden leágazását (építészet, turizmus, gyógyvizek stb.) is felölelve. Az alapfogalmak, a történet, a mai állapot, a funkciók, a jelentőség és a szakirodalom mind-mind összefoglaltak a műben, tanúságot téve egyúttal arról is, hogy a nemzeti könyvtár állománya (mert elsősorban annak az anyagára, bár nem kizárólag azéra épült a kötet) micsoda kincseket rejteget, mennyiféle „tartalomszolgáltatást” tesz, tehet és tehetne lehetővé. De arról is szól a „mese”, hogy babona, káros és kártékony babona a műfaji tisztaságra való törekvés. Történet és a jelen állapot recens bemutatása, adattári gazdagság, (ásványvizek lexikona és strandok nyitvatartási ideje, fellelhetősége és gyógyvizeinek összetétele), művelődéstörténeti háttér és a dernier cri wellness-kultúra bemutatása, promóciós programok tárgyalása és az ókori római szokások pertraktálása, személyiséglexikonok és szexis bikinis fotók váltogatása, szakirodalmi jegyzékek és klasszikus írónk fürdőruhás „bemutakozásai” stb., stb., stb. igen jól elfér egymás mellett. Sőt! Nemcsak tűrik, elviselik egymást, de – ez fényesen kiderül a kötetből – fel is tételezik, meg is kívánják egymást, egymás arányos bemutatását, hiszen a kép csak így válhat teljessé. És a műnek ez a sajátossága az, ami első helyen kínálkozik módszertani példaul.

Mert, becsüljük bármennyire is a munka színvonalát, a beléje fektetett óriási munkát, az imponáló eredményt, elsősorban azért tárgyaljuk e lap hasábjain, mert úgy véljük, módszertani tanulságai nílusi áradásúak. Elsősorban a helyismereti munka vonatkozásában.

A következőkben e tanulságokat vennénk sorra. Mindenekelőtt arra gondolunk, hogy ez a kötet, épp bravúros megoldásai okán, mindenképp népszerűnek, valószínűleg üzleti vállalkozásként is nyereségesnek bizonyul majd. Hisz egyként kapnak majd rajta azok is, akiknek a hazai fürdőkkel kapcsolatos recens információkra van szükségük, azok is, akik a téma népszerűsége okán szívesen elmerülnek sokféle mondanójában, azok is, akik afféle képes és speciális történelemtanulmányként, művelődéstörténetként fognak lapozgatásába, azok is, akik – érezve a téma „divatosságát”, újszerűségét – mintegy jó értelemben vett sznobizmusból veszik kézbe stb. Úgy látszik, lehet ilyen könyvet is csinálni, amely – tudós volta ellenére – népszerű lesz, lehet. Úgy látszik, lehet az „unalmas” információkat vonzó, közérdeklődésre számot tartható módon is „tálalni”, prezentálni. Úgy látszik, lehet „tömeghatást megcélozni úgy is, hogy nem adjuk alább a színvonalban, a szakmai igényességben. Úgy látszik, lehet eltekinteni a műfaji tisztaságtól. De méginkább érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy az ilyesféle munkáknak, az ilyesféle munkákhoz háttérre is szükség van. A legkülönbözőbb táruk, gyűjtemények anyagaira, amelyek olyképpen rendezettek, hogy – alkalmanként – egy-egy ilyen kiadvány is „lehúzható” belőlük. Aprónyomtatványok, plakátok, képeslapok, fotók, adattárak, kronológiák stb. ilyen rendezett, naprakészen tartott, alaposan feldolgozott tárai nélkül szó sem lehet hasonló kiadványokról. De mindez még mindig nem elég. Monok István hivatkozott előszavában Kósa László fürdőéletéről szóló friss

(1999-es) monográfiájára. Említettük Heiszler Vilmos előadás- és szeminárium-sorozatát. Úgy látszik, figyelni kell, figyelni szükséges a történettudomány friss fejleményeire is. Illetve, talán mondhatunk többet is. Mert hisz nyilvánvaló, hogy e könyv összeállítása gyakorlatilag egyidős az említett történeti munkákkal. Mintha meg kellene (és úgy látszik lehet is) érezni, hogy mely témák, mely területek, mely problémák aktuálisak épp most. Nagy Zoltánék megérezték. Ne mondjuk azt, hogy „véletlenül”. Az ilyesféle megérezéseknek alapjuk, fundamentumuk van. Ezt kell(ene) eltanulni tőlük. Az ismertetett kötet tanúsága szerint lehetséges ilyesmi. E sorok szerzője alig várja, hogy rámutathasson néhány olyan helyismereti, helytörténeti kiadványra, amely – tematikáját, módszertanát tekintve – nem kései (epigon) követője a nagy trendeknek, hanem előzője, anticipálója, vagy velük párhuzamos, egyidejű jelenség. Bizonytal lehetséges ilyesmi. (A 3K recenziós rovatának olvasói emlékezhettek is néhány ilyen példára. Bár minél több ilyet regisztrálhatnánk.) (VK)

(Magyar fürdőalmanach. Szerk. Kiss Veronika, Nagy Zoltán. Bp., 2004. Magyar Fürdőszövetség–OSZK, 188 p.)

OLVASÁSKULTÚRA ÉS KISEBBSÉGI SORS (A megmaradás lehetősége)

A Zentai Közművelődési Központ és a Magyar Olvasástársaság konferenciát szervez Zentán 2004. október 1–3. között

"A fogalomszegénység azonos a gondolatszegénységgel. A megszólalás lehetőségét alig vitathatja el valaki. A szegényes olvasottság igen. Ha ehhez még a szófontolgató félelem, fenntartás, igazodás, ügyeskedés járul – befagyunk, mint cselédek vödörében a víz. Az anyanyelvi gondolkodás lehetősége a megmaradásnak a lehetősége. Az emlékeinkben való létezésnek, a lélegzetvételnél a lehetősége." (Fehér Ferenc)

2004. október 1. (péntek) 13 óra

Előadóink lesznek: Hajnal Jenő, Horváth Zsuzsa, Gereben Ferenc, Fűzfa Balázs, Hódi Sándor, Hózsza Éva, Matuska Márton, Tari István, Utasi Jenő. Este Siflis Zoltán Az aracsi templomrom című filmesszéjének megtekintése, majd kötetlen eszmecsere délvidéki magyar értelmiségiekkel; a beszélgetést Dudás Károly és Rigó Béla vezeti.

2004. október 2. (szombat)

09.00-12.00 óra: A szakmai tanácskozás folytatása. Előadók: Nagy Attila, Bakó Anna, Szilágyi Erzsébet, Húbert Ildikó, Balla Julianna, Csáky S. Piroska, D. Kunkin Zsuzsanna, Kormányos Mária, Marcsók Vilma, Viola Lujza, Vörös Anna.

13 órától estig: kirándulás az aracsi Árpád-kori pusztatemplom romjaihoz.

A részletesebb program és a jelentkezési lap letölthető a Magyar Olvasástársaság honlapjáról: www.ki.oszk.hu/hunra

A jelentkezés végső határideje. 2004. június 15.

Cím: Pétersilka Ágnes, 1827 Bp., OSZK

